

Språk-, lese- og skriveopplæringsplan

Revidert februar 2016

*Handlingsplan for språkstimulering, lese – og
skriveopplæring i barnehager og skoler i Ullensaker
kommune 2016 - 2018*

Ready for
take-off?

Mer Løring
for alle

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	2
1 Planens mål og intensjon	4
1.1 Presisering av mål.....	4
1.2. Intensjoner og gjennomføring.....	4
2 Innledning.....	5
2.1 Implementering og rullering av planen	6
2.1.1 Revidering 2015.....	6
3 Språk-, lese- og skriveopplæring i Ullensakerskolen	7
Tilpasset opplæring	7
3.1 Språk.....	7
3.2 Lese.....	9
3.3 Skrive	13
3.3.4 Innlæring av bokstaver, og skrifttype.....	15
3.4 Samarbeid mellom hjem og skole	16
3.4.1 Foreldremøter	16
4 Barnehagene i Ullensaker.....	17
4.1 Språkstimulering i barnehagene i Ullensaker.....	17
4.2 Språkutvikling i førskolealder	17
4.2.1 FASE 1: Det grunnleggende systemet i språket.....	17
4.2.2 FASE 2: Forbedring, stabilisering og ordforråd.....	17
4.2.3 FASE 3: Tekstutviklingsfasen	18
4.2.4 Tospråklig utvikling.....	18
4.3 Lekens betydning for en god språkutvikling.....	18
4.4 Implementering og kompetanseutvikling	18
4.5 Mål og tiltak i barnehagen for aldersgruppen 1 - 3 år	19
4.6 Mål og tiltak i barnehagen for aldersgruppen 3-5 år	20
4.7 Mål og tiltak i barnehagen for skolestartere.....	21
4.8 Linker til aktuell litteratur:.....	22
5 Skolene i Ullensaker	23
5.1 Mål og tiltak 1.-4. trinn.....	24
5.1.1 Lesing 1.trinn	24
5.1.2 Skrivning 1. trinn.....	26
5.1.3 Muntlige ferdigheter 1. trinn.....	27
5.1.4 Lesing 2. trinn	28
5.1.5 Skrivning 2. trinn.....	30
5.1.6 Muntlige ferdigheter 2. trinn.....	31
5.1.7 Lesing 3. trinn	32

5.1.8	Skriving 3. trinn.....	34
5.1.9	Muntlige ferdigheter 3. trinn.....	35
5.1.10	Lesing 4. trinn	36
5.1.11	Skriving 4. trinn.....	39
5.1.12	Muntlige ferdigheter 4. trinn.....	41
5.2	Mål og tiltak 5. -7. trinn	42
5.2.1	Lesing 5.-7. trinn	43
5.2.2	Skriving 5.-7. trinn	46
5.2.3	Muntlige ferdigheter 5.-7. trinn	48
5.3	Mål og tiltak for ungdomstrinnet	50
5.3.1	Lesing på ungdomstrinnet	50
5.3.2	Skriving på ungdomstrinnet	53
5.3.3	Muntlige ferdigheter på ungdomstrinnet	56
6	Tiltak for elever som strever med lesing	58
6.1	Begreper	58
6.2	Språk-/ lesegrupper	59
6.2.1	Jul-til-jul lærer 1. og 2. trinn	59
6.2.2	Bruk av digitale verktøy som lære- og hjelpemiddel.....	59
6.2.3	Intensive lesekurs	59
6.2.4	Helhetslesing del 1: Støttet lesing av sammenhengende tekst	60
6.2.5	Helhetslesing del 2: Fra helhet til del – arbeid med språklige detaljer i en tekst	61
6.2.6	Helhetslesing del 3: tilbake til helhet	63
6.2.7	Lesekurs på 3. trinn	63
6.2.8	Lesekurs på 4. – 7. trinn.....	63
6.2.9	Generelt om tiltak for elever på 8.-10. trinn som strever med lesing og skriving:	63
7	Anbefalt litteratur.....	64
8	Litteraturliste.....	69

1 Planens mål og intensjon

Planens mål:

Å kvalitetssikre språkstimulering og lese – og skriveopplæring i Ullensaker kommune, i tråd med de mål som rammeplanen og læreplanen setter.

1.1 Presisering av mål

Alle barn og unge i Ullensaker kommune skal:

- Kunne bruke muntlig og skriftlig språk funksjonelt
- Oppleve lese- og skriveglede
- Utvikle funksjonell lese- og skrivefærdighet i et livslangt perspektiv
- Få støtte i sin språk, lese- og skriveutvikling for å forbygge lese- og skrivevansker

Planens mål er en del av den overordnede målsettingen om å øke læringsutbytte for den enkelte elev i Ullensakerskolen jfr. **Strategiplan for læringsutbytte 2015-2018**¹. Planen skal være et redskap for å kvalitetssikre språkstimulering og lese – og skriveopplæring i barnehage og skole. Mål, kartlegging og oppfølging er en sentral del av kvalitetssikringsarbeidet.

Måloppnåelse vurderes ut fra resultater på kartleggingsprøver fastsatt i Ullensakerskolens prøveplan².

1.2. Intensjoner og gjennomføring

Planen gir kommunale føringer om mål for språkstimulering, lese- og skriveopplæring i barnehager og skoler i Ullensaker kommune. Planen gjelder for alle aldersgrupper i barnehagen og alle trinnene i grunnskolen. Planen er forpliktende for alle som arbeider med læring og læringsutbytte i Ullensaker kommune. Dette betyr at enhver som arbeider med læring i Ullensaker kommune må sette seg inn i hele planen for senere å bruke den trinnvis. Planen gir føringer som gjør at man unngår tilfeldige faktorer i språk, skrive- og leseopplæringen, samtidig som ansatte i barnehager og skoler skal oppleve planen som hjelp til å kunne velge ulike arbeidsmåter som støttes av nyere forskning innen lese- og skriveopplæring.

Gjennomføring av planen forutsetter at personalet i barnehage og skole:

- Har kunnskap om normal språk, lese- og skriveutvikling
- Har kunnskap om lese- og skriveprosessen
- Har kunnskap om ulike metoder for språk, lese – og skriveopplæring
- Har kunnskap om teorigrunnlaget for lesing og skriving
- Er i stand til å bruke kunnskapene på en fleksibel måte

Gjennomføring av planen forutsetter at barnehagestyrer, skoleledere og skoleeier:

- Bidrar til kontinuerlig kompetanseheving
- Følger opp i resultater i etterkant av kartlegging
- Har engasjement for språk- og leseopplæringen og pedagogenes metoder og strategier

---

¹ <https://www.ullensaker.kommune.no/no/Virksomheter/Skoler-Ullensaker/Grunnskole1/Mer-laring-for-alle/Strategiplan-for-laringsutbytte-2015-2018/>

² <https://www.ullensaker.kommune.no/no/Virksomheter/Skoler-Ullensaker/Grunnskole1/Mer-laring-for-alle/Ullensakerskolens-proveplan/>

2 Innledning

Lesing av tekst, på papir og digitalt, og å utvikle skriveferdigheter er en forutsetning for livslang læring, og for å kunne delta aktivt i samfunnslivet på en kritisk og reflektert måte. Lesing og skriving er grunnleggende ferdigheter som i følge Kunnskapsløftet³ skal integreres i opplæringen i alle fag. Alle lærere er dermed lese- og skrivefaglige med ansvar for lesing og skriving i sine fag.

I rammeverket for grunnleggende ferdigheter (Udir, 2012) blir lesing definert på følgende måte:

Å lese er å kunne skape mening ut fra tekst. Å lese handler om å kunne forstå, bruke, reflektere over og engasjere seg i innholdet i tekster. Tekster inkluderer alt som kan leses i ulike medier, ikke bare ord, men også illustrasjoner, symboler eller andre uttrykksmåter.

Kunnskap om hva som kjennetegner ulike typer tekster og deres funksjon, er en viktig del av lesing. Den grunnleggende leseopplæringen innebærer å mestre lesing av papirtekster og skjermbaserte tekster med konsentrasjon, utholdenhet, flyt og sammenheng.

I opplæringen blir den funksjonelle leseferdigheten utviklet videre gjennom kunnskap om og erfaring med ulike tekster i de enkelte fagene. Dette innebærer å kunne orientere seg i et tekstmangfold og forholde seg kritisk til ulike typer informasjon i stadig mer komplekse lesesituasjoner. (Rammeverk for grunnleggende ferdigheter, Utdanningsdirektoratet, 2012)

Den helhetlige leseplanen for Ullensaker kommune støtter seg til en inndeling i følgende tre aspekter ved lesing (Nasjonale prøver, Utdanningsdirektoratet, 2010):

- Nivå 1: Finne informasjon i teksten
- Nivå 2: Tolke og forstå teksten
- Nivå 3: Reflektere over og vurdere tekstens form og innhold

I arbeidet med å utvikle elevenes leseferdigheter bør læreren fokusere på fire komponenter. Det handler om å utvikle elevenes:

- Språklige ferdigheter
- Kodingsferdigheter
- Strategiske ferdigheter
- Engasjement for lesing

Å kunne skrive vil si å kunne ytre seg forståelig og på en hensiktsmessig måte om ulike emner og å kommunisere med andre. Skriving er også et redskap for å utvikle egne tanker og egen læring. For å kunne skrive forståelig og hensiktsmessig må ulike delferdigheter utvikles og samordnes. Dette innebærer å være i stand til å planlegge, utforme og bearbeide tekster som er tilpasset innholdet og formålet med skrivingen. Den første skriveopplæringen innebærer å utvikle rettskriving, legge grunnlaget for en funksjonell håndskrift og tastaturbruk, samt å kunne planlegge og skrive enkle, oversiktlige tekster for ulike formål. Den videre utviklingen av funksjonell skriving henger tett sammen med den faglige utviklingen. Skriving er et redskap for læring i alle fag, og gjennom å utvikle skriveferdigheten blir faglige ferdigheter utviklet. Parallelt med den faglige progresjonen blir stadig mer avanserte og fagspesifikke skriveferdigheter utviklet, slik at form og innhold i teksten blir tilpasset formålet med skrivingen. (Rammeverk for grunnleggende ferdigheter, Utdanningsdirektoratet, 2012)

---

³ <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/>

I kunnskapsløftet fremheves vekselvirkningen mellom lesing og skriving. «*Lesing og skriving er parallelle prosesser i den enkeltes læringsløp*». (LK06 s. 42). Det vil si at eleven utvikler seg som leser ved å skrive. For eksempel kan det å skrive enkle notater og logg underveis i lesingen utvide leseforståelsen. Elevene utvikler seg også som skrivere ved å lese. I møte med litteratur får de modeller til egne tekster. All type tekster gir mønster for egen skriving.

Å avsette tid til å samtale med elevene om læring, få elevene til å sette ord på hva de mener fører til læring og la elevene lytte til andres refleksjoner om læring, er viktig for å utvikle elevenes metakognisjon.

Med elever som er metakognitive menes elever som:

- vet hva de skal lære
- vet hva de forstår
- vet hva de ikke forstår
- vet hva de skal gjøre for å forstå

2.1 Implementering og rullering av planen

Planen ble første gang vedtatt i hovedutvalg for skole og barnehage 18.9.13 (sak 100/13). Handlingsplanens første år var, i henhold til intensjonene i den opprinnelige politiske behandlingen av planen, et år for utprøving og tilbakemelding i kommunale skoler og kommunale og private barnehager.

Planen ble forpliktende for kommunale skoler og barnehager fra skole- og barnehageåret 2014/15. For å sikre god implementering vedtok HSB ved rulleringen våren 2014 (sak 14/40) årlig rullering av planen fram til 2016, for deretter å rullere hvert 2. år.

2.1.1 Revidering 2015

Planens barnehagedel er ikke endret i denne rulleringen, da implementeringsarbeidet i barnehagene startet i 2015. Ullensaker kommune har inngått en avtale med Statped Sørøst som et ledd i arbeidet med å implementere planen i barnehagene i Ullensaker. Selve nettverkssamlingene starter i februar 2016 og varer fram til oktober 2016, med påfølgende evaluering.

I utprøving og revidering av planens skoledel har kommunens leseveiledere hatt en sentral rolle. Revideringsarbeidet er utført av en arbeidsgruppe bestående av kommunens leseveiledere, representanter for lærerne og representanter fra skoleadministrasjonen, og gjort på bakgrunn av innspill fra de kommunale skolene.

3 Språk-, lese- og skriveopplæring i Ullensakerskolen

Nedenfor følger en oversikt over viktige prinsipper og metodiske valg det skal arbeides med i Ullensakerskolen:

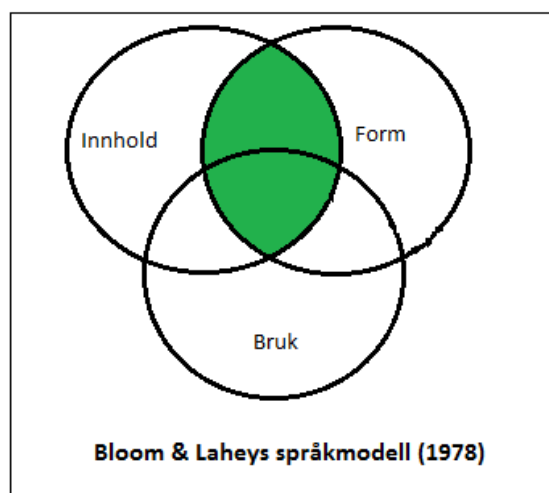
Tilpasset opplæring

Prinsippet om tilpasset opplæring er nedfelt både i læreplanen LK06 og i opplæringsloven § 1-3. Tilpasset opplæring gjelder all undervisning, og er et virkemiddel for at elevene skal oppleve mestring og læringsglede. Kartlegging og observasjon danner grunnlaget for tilpasset opplæring, og opplæringen må tilpasses den enkelte elevs forutsetning og evner. Det er viktig å opprettholde et fellesskap for elevene, og man må derfor finne en balanse mellom den enkelte elevs forutsetninger og evner, samt det fellesskapet eleven er en del av. Ved å skape variasjon i undervisningen, og arbeide med ulike typer arbeidsoppgaver, arbeidsmåter, lærestoff, læremidler og organisering, legger læreren til rette for at denne balansen blir ivaretatt ⁴.

3.1 Språk

3.1.1 Språkvikling

Lesingen bygger på talespråket, og det er en klar sammenheng mellom barns ordforråd i førskolealder, og senere leseferdighet ⁵. Elever som kommer til skolen med et godt ordforråd har bedre forutsetninger for å tilegne seg nye ord, fordi de har flere kognitive skjema («knagger») de kan knytte nye begreper til. Elever som har et mindre ordforråd, har ofte færre erfaringer de kan bruke i tilegnelsen av nye begreper, og det er derfor svært viktig at de får arbeide med nye begreper på ulike måter og i flere sammenhenger. I Bloom og Laheys språkmodell vises relasjonen mellom de tre hovedkomponentene i språket vårt; innholds-, form- og brukssiden. Med innholdssiden menes betydningen av ord, det semantiske. Semantiske ferdigheter er knyttet til vår samlede erfaringsbakgrunn og kognitive kapasitet. Det vil si at vi forstår ord og tekster. Formsidene handler om språkets struktur, hvor arbeid med fonologi, morfologi og syntaks er sentralt. Brukssiden dreier seg om språket i bruk, pragmatikk. Det handler om å benytte språkets innholds- og formside i samhandling med andre, og hvordan man bruker og tolker språk i en sosial kontekst.

3.1.2 Begrepsarbeid

Begrepsarbeid er en viktig del av elevenes opplæring, og bør ha en sentral plass i undervisningen i alle fag. Elevenes ord- og begrepsforråd har en nær sammenheng med deres leseforståelse, og det

⁴ (Udir, Tidlig innsats, 2014)

⁵ (Hagtvet, Lyster mfl -2011 i Sæverud, Forseth, Ottem, & Platou, 2013)

har også betydning for deres leseutvikling. Begrepsundervisningen bør, så langt det lar seg gjøre, støttes av ulike representasjonsformer⁶ (f.eks. bilder, illustrasjoner, konkrete, handlinger osv.).

I arbeidet med ord og begreper, er økt språklig bevissthet et mål på alle trinn. I arbeidet skal elevene øke sin fonologiske-, morfemiske-, syntaktiske-, semantiske- og pragmatiske bevissthet.

3.1.3 Systematisk begrepsundervisning

Det systematiske begrepsarbeidet (f.eks. begrepskart og begrepshus) har som mål å gi elevene verktøy som de kan ta i bruk i eget arbeid, slik at de på sikt kan tilegne seg gode strategier de kan bruke i møtet med nye ord. Det å legge vekt på språkstimulerende tiltak oppover på de høye trinnene er like viktig som i barnehagen og på de første trinnene i skolen. Begrepsopplæringen skal være systematisk og målrettet gjennom hele skoleløpet.

Begrepshus/ kategorisering av begreper

Begrepshus er et verktøy som i hovedsak skal bidra til at elevene skal lære seg kategoriseringene i språket vårt. Begrepshus/ kategorisering av begreper kan brukes på alle trinn, og i arbeidet med svært mange begreper. Målet er at elevene kan finne over- og underkategorier til et begrep, og at de skal se sammenhengen i dette.

I arbeidet med begrepshus er det viktig at lærer modellerer ved flere anledninger før elevene skal jobbe med det på egen hånd. Det er også sentralt at elevene samarbeider (eller at man arbeider i plenum), slik at elevene kan lære av hverandre.

Begrepskart

Begrepskart er et verktøy som i hovedsak skal bidra til å øke elevene forståelse for innholdet og bruken av et begrep. I tillegg skal begrepskart brukes for å kategorisere i over- og underbegrep. På sikt skal arbeidet med begrepskart gi elevene verktøy de kan ta i bruk ved møtet med nye ord.

Begrepskart kan brukes som introduksjon til et tema, midtveis i arbeidet eller som en oppsummering. Det er viktig at lærer modellerer bruk av begrepskart ved flere anledninger før elevene skal jobbe med det på egen hånd. I arbeidet med begrepskart er det sentralt at elevene samarbeider (eller at man arbeider i plenum), slik at elevene kan lære av hverandre.

Ved innføring av begrepskart på skolen, er likhet et nøkkelbegrep. Det er viktig for elevene at de møter samme type begrepskart i mange situasjoner og i arbeidet med ulike tema, samt i ulike fag. På den måten vil elevene etter hvert kunne bruke begrepskart som et verktøy i egen læring, samt se overføringsverdien i dette mellom fagene.

---

⁶ For mer utfyllende forklaring, se Øzker, Kamil: NEIS-modellen. Pedagogiske ideer og metoder for språkutvikling, lesing og innholdsforståelse. Oplandske Bokforlag 2010

3.2 Lese

3.2.1 Leseutvikling⁷

Logografisk avkoding

Leser ved hjelp av ordets «utseende» -
form, lengde eller bokstavrekker.

Johan

si/is?

flaske/flakse?

Delvis fonologisk og kompensatorisk avkoding

Leser ord ved hjelp av noen bokstavlyder,
Kombinert med ordets omriss, bilder og
sammenheng.

`i` + `s` = is !

`f` > `a` & `k` `e` ????

Fullstendig og kontrollert fonologisk avkoding

Kontrollert avkoding ved hjelp av syntesedanning
av fonemer eller stavelser. Langsom lesing og
utvikling av gode staveferdigheter.

`f` `l` `a` `s` `k` `e` !

`fl` `a` `sk` `e`!

`flas` `ke`

Ortografisk avkoding

Umiddelbar og rask gjenkjenning av ord,
basert på nøyaktig kjennskap til ordstrukturer.
Leseflyt/tempo øker.

fl a s k e - r

fl a s k e - n e

fl a s k e p o s t

t o m f l a s k e

⁷ Fritt etter Vigdis Refsahl, kommunalt nettverk for Ullensakerskolen 2015

3.2.2 Arbeid med lesestrategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon

Det overordnede målet med undervisning i lesestrategier er å utvikle god leseforståelse hos elevene. Opplæringen skal gi elevene redskaper de kan bruke i egen lesing og utvikling av leseferdigheter. Bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon er faktorer som er tett knyttet sammen med utviklingen av gode strategiske ferdigheter, og dette må sees i sammenheng i klasserommet⁸. Det å lære og å anvende en lesestrategi handler derfor ikke om å forklare og deretter fylle ut et skjema, men må sees på som en helhet hvor strategier, bakgrunnskunnskap og motivasjon påvirker hverandre gjensidig.

I arbeidet med leseforståelse, vil områdene *FØR*, *UNDER* og *ETTER* lesing være sentrale:

Før lesing	Orienter seg i teksten (overskrifter, innholdslistor, margtekster, tekstbokser, bilder...) Uttrykke formål med lesingen. Aktivere førforståelse og forventninger til teksten Identifisere nye ord og begreper.
Under lesing	Lese aktivt, gjør antakelser og justerer på bakgrunn av ny informasjon. Snakke om ord og begreper Stille spørsmål til teksten. Sjekk egen forståelse.
Etter lesing	Kontrollere læringsutbyttet og synliggjøre kunnskapen for seg selv og andre (oppsummere hva teksten/illustrasjonen handler om, stille spørsmål Vurdere tekstens form og innhold.

Hentet fra Udir, *Ungdomstrinn i Utvikling*

3.2.3 Opplæring i lesestrategier

I opplæringen av lesestrategier, er det anbefalt å arbeide eksplisitt med ulike strategier, og arbeidet bør foregå gjennom følgende «trapp»:

1. SER OG KOPIERER Lærer modellerer for elevene hvordan han/hun tenker og arbeider med en lesestrategi. Eleven klarer å kopiere strategibruk når lærer eller medelev viser og forklarer bruken av en strategi.
2. GJØR SAMMEN Eleven klarer å bruke en strategi sammen med andre. Eleven har et eget bidrag, og er ikke lenger avhengig av å kopiere andre fullt ut.
3. ARBEIDER SELVSTENDIG MED HJELP OG STØTTE Eleven bruker en lesestrategi på selvstendig basis, men er fortsatt avhengig av veiledning og tilrettelegging for når og hvordan strategier skal brukes.
4. BRUKER FLERE LESESTRATEGIER SELVSTENDIG Eleven bruker spontant et repertoar av ulike strategier. Eleven kjenner de ulike strategienes styrker og svakheter, og velger på selvstendig grunnlag hvilke strategier som skal brukes, med utgangspunkt i teksten som skal leses og oppgaven som skal løses.

Hentet fra «*Gode lesestrategier- på mellomtrinnet*», Anmarkrud og Refsahl

For at elevene skal utvikle gode leseferdigheter, er det viktig med jevnlig repetisjon av strategier som blir brukt. Det er viktig at strategiene som blir brukt blir synliggjort for elevene (f.eks. ved å henge på veggen), og at lærerne stadig henviser til bruk av strategien(e) i det daglige arbeidet. Slik kan elevene overføre kunnskap både mellom fagene og etter hvert også mellom skole og fritid, og dermed få en økt bevisst omkring egen lesing.

⁸ (Anmarkrud & Refsahl, 2010)

For en oversikt over ulike lesestrategier, praktiske tips og mer informasjon om strategier, bakgrunnskunnskap og lesemotivasjon, henvises det til boken «*Gode lesestrategier- på mellomtrinnet*» av Øistein Anmarkrud og Vigdis Refsahl og «*Leseforståelse*» av Ivar Bråthen.

3.2.4 Veiledet lesing

Ullensakerskolen har valgt å bruke veiledet lesing som metode i arbeidet med elevenes leseopplæring. Veiledet lesing er systematisk veiledning om hvordan en kan lese, tenke og snakke om tekst og lesing på en målbevisst måte. Veiledet lesing er en metode hvor vi modellerer ulike aspekter ved leseopplæringen ut fra elevens faglige nivå. Målet er å oppnå gode lese- og skriveferdigheter for elevene. Elevene skal være aktive både enkeltvis og i grupper. Sider ved leseprosessen, strategier og læringsutbyttet drøftes i læringsstøttende samtaler der elevene oppmuntres til å stille egne spørsmål og å vurdere eget arbeid, egne antakelser og refleksjoner.

Veiledet lesing er oppsummert i de fire punktene under:

1. Tekstene som benyttes i veiledet lesing skal være tilpasset elevenes ferdighetsnivå.
2. Veiledet lesing handler om at elevene må få den støtten de trenger for å lese teksten(e).
3. Utbytte av lesingen øker dersom elevene får anledning til å snakke sammen om teksten(e), både om innhold og form, derfor legger veiledet lesing stor vekt på læringsstøttende utviklingssamtaler.
4. Elevenes lesing og deres arbeid før, under og etter lesing må observeres slik at lærergruppen kan lede elevgruppen mot deres nærmeste utviklingszone.

3.2.5 Repetert lesing⁹

Forskning viser at leseflyt henger sammen med elevens ordavkodingsferdighet. Sikker, rask og automatisert ordavkodning er nødvendig for å oppnå god leseflyt, og betyr at de aller fleste ord må kunne avkodes ortografisk (leses som ordbilder). Eleven må derfor få mulighet til å lese et ord flere ganger, slik at han/hun kan danne en hukommelseskode av bokstavrekke i ordet, og dermed gjenkjenne bokstavmønsteret i ordet som en enhetlig og kjent bokstavrekke. Barnet vil deretter kunne lese ordet ved å huske hvordan det leste det før. Rask ortografisk avkodning av mange ord vil gi bedre lesing.

Ved å lese ordet mange ganger i en tekst, øker identifiseringshastigheten for ordet. Dette avhenger også av elevens prosesseringshastighet, noe man må ta hensyn til i arbeidet med tilpasset opplæring. Også talespråklige ferdigheter (ordforråd og morfologisk kunnskap og bevissthet) påvirker disse ortografiske kodene som eleven har tilegnet seg. Både vanlige lesere og barn med lesevansker har god nytte av repetert lesing.

National Reading Panel (nasjonal amerikansk komité av eksperter på leseopplæring) la i år 2000 frem en rapport som viste at det var et klart og substansielt forskningsbelegg for at repetert lesing virker både under varierte betingelser og uten noe spesielt materiell. Rapporten er basert på 77 ulike forskningsstudier. I arbeidet ble det også undersøkt andre lesefremmende tiltak, som å stimulere barna til å lese mer på egen hånd eller daglige økter med stillelesing på skolen (lesekvart). Gjennomgangen av 17 studier kunne *ikke* påvise noen virkning ut over det kontrollgruppene oppnådde.

---

⁹ Hentet fra Klinkenberg, 2005 - *Å bedre barns leseflyt*

Arbeid med repetert lesing:

Lesestoff og gjennomføring:

Repetert lesing foregår ved at eleven leser en kort og enkel tekst flere ganger. Eleven leser enten teksten et forhåndsbestemt antall ganger eller til avtalt nøyaktighet og hastighet/ flyt oppnås. Eleven motiveres ved at den setter seg mål, fører statistikk og får tilbakemeldinger på hurtighet og nøyaktighet.

Lesestoffet bør være enkel og kunne leses rimelig riktig: 90 – 95% av ordene i teksten bør kunne avkodes riktig. Hvis dette unntaksvis ikke er tilfelle, må en bedre leser sørge for at barnet hører og ser på at ordene leses nøyaktig før hastighetstreningen starter.

Vi vet at det gir effekt å trene både på sammenhengende tekst, enkeltord, bokstaver og ortografiske enheter. Det anbefales at det veksles mellom disse enhetene. Når man har trent repetert lesing av enkeltord er det viktig at disse ordene snarest mulig leses i en naturlig tekstsammenheng.

Repetert lesing kan brukes på mange måter, både som høytlesing og stillelesing, i klassen, grupper, parundervisning og alene sammen med en voksen.

Repetert lesing av sammenhengende tekst:

Korte og enkle sammenhengende tekster er det tradisjonelle materialet for repetert lesing. Forskningen peker på at det meste av forbedringen i nøyaktighet og hastighet kommer etter 3 – 4 gjenlesinger. Lesing av enkeltord kan kreve flere gjenlesinger.

Repetert lesing av høyfrekvente ord:

Det er viktig at barnet har representert flest mulig høyfrekvente ord som ortografiske koder, og kan identifisere dem nøyaktig, raskt og automatisk. Trening med enkeltord har blitt vanlig i repetert lesing. Eksempelvis utgjør 500 av de mest høyfrekvente ordene ca. 60% av all tekst i en avis.

Repetert lesing av bokstaver:

Benevningshastighet for bokstavene viser høy sammenheng med ferdighet i avkoding, leseflyt og leseforståelse. Bruk av repetert lesing for å øke sikkerhet, hastighet og automatisering i omkoding av bokstaver og grafemer med flere bokstaver til lyd er viktig.

Repetert lesing av ortografiske enheter:

En begrenset mengde bokstavmønstre som tilsvarer vanlige opptakter, rim, stavelser og pre- og suffikser, går igjen i mange ord. Repetert lesing av slike enheter og familier av ord som inneholder disse enhetene, utvikler avkoding og leseflyt.

Innholdet i oversikten er hentet fra Klinkenberg, 2005

3.3 Skrive

3.3.1 Skriveutvikling

Lese- og skriveutvikling henger nøye sammen, og for mange elever kommer skriveutviklingen før leseutviklingen. Videre vil også barnets ordforråd og motivasjon være viktige faktorer i deres skriveutvikling. Skriveutviklingen består av ulike trinn, som alle må sees på som en helhet. Trinnene kan vise seg på ulike tidspunkt i utviklingsforløpet, og det er viktig å understreke at trinnene ikke er absolutte og obligatoriske¹⁰.

Det første trinnet er **rettskriving**, som handler om formsiden av språket – *fra rabling til korrekt og automatisert rettskriving*. Eleven må kunne forme bokstavene (eller finne dem på tastaturet), sette dem i riktig rekkefølge og lære å følge de ortografiske konvensjonene- altså rettskrivingsreglene. Det kreves mye øvelse før skriveteknikken er utviklet til full automatikk. Tett knyttet til punktet om rettskriving er **setningsbygning og tekstutforming** – *fra enkle skriftlige budskap til sammenhengende tekster med korrekt setningsbygning*. Dette handler om på sikt å kunne formulere setninger som er grammatisk riktig, og etter hvert kunne skape sammenheng i et avsnitt eller en tekst.

Videre er **funksjonell skriving** og **tekstskaping** viktige elementer i utviklingen. Funksjonell skriving- *fra enkel navnermerking til utførlige brev* handler i stor grad om å skrive for å opplyse om noe. Tekstskaping – *fra enkel hendelse til livfulle, fantasifulle og kreative uttrykk* vil som regel omhandle skriving som har som formål å underholde en leser. Hvert fag har sin egen terminologi og måte å formidle sitt budskap. Dette er noe elevene må lære. Det innebærer også at alle lærere er skrivelærere. Elevene må få opplæring i hvordan de kan bruke skrivingen som et redskap for å lære, og også få eksplisitt opplæring i hvordan de skal skrive i hvert enkelt fag¹¹. Til slutt vil elevenes interesse og motivasjon være svært viktig i arbeidet med skriving.

3.3.2 Skrivehjulet¹²

Modellen skrivehjulet ligger til grunn for et nasjonalt skrive- og vurderingsprosjekt, Norm¹³-prosjektet, og den videreutvikles der. Skrivehjulet skal bidra til å gi oss en generalisert oversikt over hva man kan bruke skrivingen til. Den er ment som utgangspunkt for skriveoppdrag i *alle* fag, og kan brukes på alle trinn. Skrivehjulet er forankret i en funksjonell forståelse av skriving.

På bildet (neste side) er hjulet avbildet i en grunnposisjon. Det er bygd opp rundt dimensjonene *skrivehandlinger, skriveformål og skriftlig mediering*. Skrivehjulet er formet som en sirkel med seks sektorer, som består av skrivehandlinger med tilhørende formål. I autentiske skrivesituasjoner har skrivingen et formål, og man vil oppnå noe med teksten. Dette kan enten være rettet mot egen læring, eller mot en eller flere mottakere. Skrivehjulets deler kan dreies (den indre og ytre sirkelen), slik at man vil se at ulike skrivehandlinger kan ha ulike formål, og noen ganger vil det være flere formål med en skrivehandling, og motsatt.

Det er viktig at formålet med skrivingen blir kommunisert med elevene, og i dette arbeidet kan skrivehjulet være en et redskap for å tydeliggjøre skrivehandlinger og formål. Læreren velger først en skrivehandling, som f.eks. «å overbevise», for så å bestemme ett eller flere formål med skrivingen,

¹⁰ For mer informasjon om de ulike trinnene, samt skjema til bruk ved kartlegging, henvises det til Lundberg (2012): God skriveutvikling – kartlegging og undervisning.

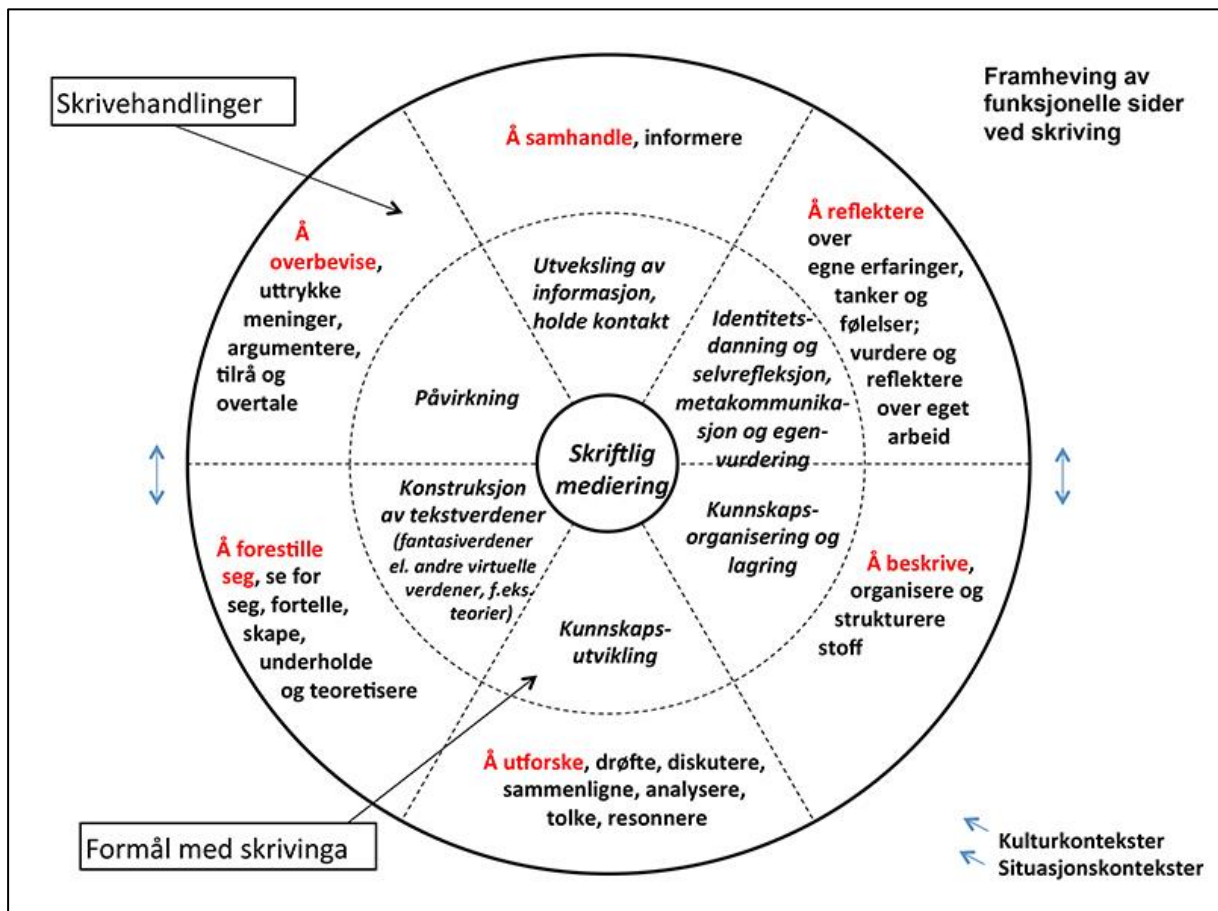
¹¹ Hentet fra Språkløyper: <http://sprakloyper.uis.no/category.php?categoryID=17958>

¹² Informasjon om Skrivehjulet er hentet fra Bakke (2014) i Kverndokken (2014): *101 skrivegrep*

¹³ Normprosjektet er et landsomfattende forskingsprosjekt om skriving i alle fag i grunnskolen, finansiert av Norges Forskningsråd. Det fulle navnet på prosjektet er «Developing national standards for the assessment of writing. A tool for teaching and learning». For mer informasjon om Norm-prosjektet, se: <http://norm.skripesenteret.no/>

som «påvirkning» og «å informere». Et eksempel på en slik oppgave kan være «Vi har besøkt kunstmuseet i byen. Du skal nå skrive en tekst der du skal overbevise din venn om å dra dit. Skriv om hva vennen din kan gjøre der, hva som er morsomt og hva som var spennende med turen dit»¹⁴. Avsenderen i denne oppgaven skal både påvirke og utveksle viktig informasjon til en konkret mottaker. Ofte kan flere skrivehandlinger og formål være representert i en tekst (jfr. muligheten for å dreie hjulet). Enkelte skrivehandlinger vil være mer typisk for ett fag enn for andre.

Elevene skal både bruke sine skriftlige ferdigheter for å lære, samt lære å skrive. På denne måten vil de gradvis tilegne seg høyere skrivekompetanse¹⁵. Skrivehjulet er altså en forenklet modell over hva vi kan bruke skrivingen til i klasserommet, basert på de viktigste trekkene ved skrivehandlinger elevene skal arbeide med. Den kan sees på som en tankemodell og et forsøk på å systematisere skrivehandlinger, og kan brukes som et utgangspunkt når en skal planlegge og systematisere opplæringen i skrivehandlinger elevene skal arbeide med.

For utfyllende informasjon om bruk av Skrivehjulet, se: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/skrivehjulet/>, samt Kverndokken (2014): «101 skrivegrep».

¹⁴ (Bakke, 2014, s. 69)

¹⁵ (Kverndokken, 2014)

3.3.3 Å arbeide med skrivestrategier¹⁶

«Forskning viser at det å arbeide for å utvikle elevenes skrivestrategier i de ulike fasene av skriveprosessen, er noe av det som gir elevene størst læringsutbytte i skriveopplæringen.

Derfor vil det å jobbe *eksplisitt* med å utvikle hensiktsmessige skrivestrategier være et viktig grep for å utvikle elevenes skrivekompetanse. Skrivestrategier defineres gjerne som *prosedyrer og teknikker* som skriveren tar i bruk for å gjennomføre en skriveoppgave (Hertzberg, 2006). Noen skrivestrategier kan observeres, mens andre strategier er mentale prosesser skriveren kanskje ikke selv er klar over at han bruker. Vi vet at erfarne skrivere tar i bruk et bredt repertoar av skrivestrategier, mens mer uerfarne skrivere ikke har samme repertoar å øse av.

Skriving er et redskap for kunnskapsutvikling, samtidig som skriving er et redskap for å synliggjøre kunnskap i de ulike fagene. Dette innebærer at alle lærere har ansvar for skriveopplæringen i sine fag. Utvikling av elevenes skrivekompetanse er en kontinuerlig prosess som pågår gjennom hele skoleløpet. Det er derfor viktig at elevene får eksplisitt skriveopplæring på ungdomstrinnet. Dette kan vi blant annet få til gjennom bruk av *modellering*, lesing av *eksempeltekster*, og gjennom å gi tydelige *rammer* for skriveoppgavene elevene skal skrive. Elevene trenger støtte og veiledning gjennom hele skriveprosessen.

Denne skriveprosessen deler vi gjerne inn i disse fire fasene:»

Førskrivingsfase	Komme i gang-fase	Revisjonsfase	Slutføringsfase
Hva er hensiktsmessige strategier før skrivingen tar til?	Hva er hensiktsmessige strategier for å komme i gang med skrivingen?	Hva er hensiktsmessige strategier for å revidere utkast?	Hva er hensiktsmessige strategier for å ferdigstille teksten?

3.3.4 Innlæring av bokstaver, og skrifttype

Elevene skal lære de små og store bokstavene, men i automatiseringen skal de små bokstavene ha fokus. Det forutsettes at elevene leser de samme bokstavene som de skriver. Elevene skal derfor fortsette med *stavskrift* etter bokstavinnlæringen. Adams (1990) mener at eleven skal lære seg de små trykte bokstavene når han skal skrive. Årsaken til dette er at eleven i hovedsak vil møte små trykte bokstavene i bøker, blader og annet lesestoff. Når eleven vekselvis skriver og leser små bokstaver, vil antakelig dette styrke forbindelsen mellom bokstav og språklyd (fonem). Dersom eleven lærer å skrive løkkeskrift derimot, er dette en type skrifttegn som elevene ikke møter i bøker. Et forhold som understreker at løkkeskrift ikke hører hjemme i begynneropplæringen er det faktum at en rekke internasjonale undersøkelser viser at staving (skriving) er lettere enn lesing på nybegynnernivå. KUF (Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet) understreket betydningen av at lærerne så på lesing og skriving som gjensidig avhengige funksjoner i begynneropplæringen i sin veiledning til lese- og skriveopplæringen (1999). En kan oppleve at leseren på nybegynnernivå har vansker med se på lesing og skriving som gjensidige ferdigheter ved bruk av løkkeskrift. Løkkeskrift krever også en motorikk som ikke er til stede hos mange 6 og 7-åringer. Det påpekes likevel at elever som ønsker å skrive løkkeskrift etter at de behersker stavskrift, kan gjøre dette.

¹⁶ Teksten under er hentet som et sitat fra: Skrivesenteret: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/arbeid-med-skrivestrategier-gir-kt-skrivekompetanse/>. Samme tekst finnes på: Udir: <http://www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Skriving/Ressurser-til-arbeidet-med-skriving/Skrivestrategier/?depth=0#a1>.

3.4 Samarbeid mellom hjem og skole

3.4.1 Foreldremøter

På foreldremøter bør læreren ta sikte på å gi foreldrene informasjon om hvordan de kan hjelpe, veilede og støtte barna sine i arbeidet med lesing og skriving. Dette innebærer at man som lærer må modellere for foreldrene hvordan de kan arbeide hjemme, samt vise og gi informasjon om arbeidsmåter som benyttes i undervisningen.

3.4.2 Lese for barn

Det er viktig å gjøre foreldrene oppmerksomme på fordelene med å lese for barn, også etter at barna har lært å lese selv. Dette utvider barns ordforråd, fantasi og setningskonstruksjon. Når barn er kjent med bøker før de begynner på skolen, kan også overgangen til fagbøker bli lettere. Lesing kan være styrkende for foreldre-barn-relasjonen og gi foreldre og barn felles opplevelser og gode minner. Barns leseferdigheter har stor betydning for hvordan de lykkes i alle fag på skolen. Alle skoler bør etablere et samarbeid med foresatte med fokus på elevens leseutvikling, lesetrening, og motivasjon for lesing.

4 Barnehagene i Ullensaker

4.1 Språkstimulering i barnehagene i Ullensaker

Et barnehagetilbud av høy kvalitet bidrar til sosial utjevning, tidlig innsats og livslang læring. Rammeplanen¹⁷ fastslår at barnehagen skal arbeide aktivt med barns språkutvikling. Pedagogene skal vite hva god språkutvikling er for det mangfoldet av barn de møter i barnehagen.

Barnehagen skal sørge for at alle barn får varierte og positive erfaringer med å bruke språket som kommunikasjonsmiddel, som redskap for tenkning og som uttrykk for egne tanker, følelser og behov. Alle barn må få erfare og delta i et rikt og variert språkmiljø i barnehagen.

En god språkutvikling er viktig for barns medvirkning både på kort og lang sikt. Evnen til å bruke språket er avgjørende for hvordan barn kan kommunisere med andre barn og voksne. På lengre sikt er språkutviklingen en forutsetning for å kunne medvirke i et moderne demokrati og et kunnskaps- og utdanningssamfunn. Den grunnleggende utviklingen skjer i barnehagen.

Arbeidet med språk i barnehagen skal være både systematiske tilrettelagte aktiviteter og naturlige daglige situasjoner. Språkutvikling handler om at barnet lærer hva det kan bruke språket til, samt å lære seg språkssystemet. Når barn bruker og tar del i språklig aktivitet med andre, lærer de begge disse sidene ved språket.

4.2 Språkutvikling i førskolealder

4.2.1 FASE 1: Det grunnleggende systemet i språket

Ordforråd	Barn lærer ord som er knyttet til de tingene og handlingene de har erfaring med i dagliglivet. Ordlæringen går sakte fra starten av, men fra ca. 1 ½ - 2 år har de fleste barn en intens ordlæring og ordproduksjon.
Ordbøying	Barna tar i bruk hovedreglene for bøying av ord. Unntakene læres senere, derfor er det normalt at de sier f. eks. syngte, brorer, gamlere, storere osv.
Setninger og tekst	Barna setter sammen ord til korte setninger, 2-3 ord. Vanligvis kan de ikke ennå sette sammen flere setninger til en fortelling.
Uttale	Barna får på plass de fleste lydene. De lydene norske barn strever mest med er, rulle-r, s-lyden, sj-lyden, kj lyden og tjukk l. Mange barn strever også med å uttale k og g. Disse lydene blir uttalt langt bak i munnen og det kan ta tid før barn kontrollerer denne delen av motorikken. Det er normalt at barnet erstatter disse lydene med t og d. Kopp blir topp og gutt blir dutt. Det er også normalt at barn utelater den ene konsonanten i konsonantgrupper: sol blir tol (eller dol), sko blir ko (eller go) I løpet av treårsalderen har barna tilegnet seg hovedtrekkene i førstespråket (morsmålet) sitt.

4.2.2 FASE 2: Forbedring, stabilisering og ordforråd

Ordforråd	Ordforrådet vokser kraftig hos alle barn i denne perioden, men variasjonen er stor, avhengig av det språkmiljøet barna vokser opp i.
Ordbøying	Bøyningsmønstrene kommer på plass: sang, brødre, eldre, større etc.

---

¹⁷ <http://www.udir.no/Barnehage/Rammeplan/>

Setninger og tekst   Barna setter ord sammen til korte setninger, fordi de nå i stadig større grad tar i bruk småord som og, så, for, når, hvis, at osv. En del barn begynner å kunne binde sammen flere setninger til en liten fortelling.

Uttale   Lydene og konsonantgruppene kommer på plass, selv om s kan henge igjen.

4.2.3 FASE 3: Tekstutviklingsfasen

Rundt seksårsalderen kan de fleste barn mestre å fortelle en historie i sammenheng uten at tilhøreren trenger å spørre eller ha vært tilstede for å forstå hva barnet mener eller komme videre i historien. I perioden fram mot niårsalderen får barn grep om fortellingen og om de grammatiske reglene, som gjelder for hvordan vi binder setninger sammen.

4.2.4 Tospråklig utvikling

Førstespråket er det språket barnet møter fra fødselen av (morsmålet). Dersom mor og far snakker hvert sitt språk hjemme, får barnet to førstespråk. Andrespråket er storsamfunnets språk, altså norsk i Norge. Dersom tospråklige barn skal bli gode i norsk, må førstespråket styrkes. Barnehagen må derfor stimulere til at barna får bruke førstespråket i hjemmet. Dette gjøres gjennom foreldresamarbeid der man oppmuntrer til; lesestunder, samtaler med barna og å låne bøker på biblioteket, alt på eget morsmål.

Kommunen har utviklet et hefte med gode tips om dette arbeidet som ligger på kommunens hjemmeside.

4.3 Lekens betydning for en god språkutvikling

Leken er beskrevet som en tilstand man kan velge å være i. Å være i en lek gir en følelse av frihet, frihet til å være, prøve selv, mestre, kontrollere og håndtere og til å gripe og begripe. I barnehagen ser vi ulike former for lek: fysisk klatre- og tumlelek, lek med figurer, konstruksjonslek, rollelek og begynnende regellek og alle former er like viktige.

Leken er barnas kultur. Lek gir inntrykk samtidig som barn kan uttrykke seg gjennom den. I leken lærer barn samarbeid og språk. Dette medfører at voksne må se, vite om og forstå hvor viktig denne deltagelse i lek er for barna. For å sikre alle barns deltagelse i lek, kan de voksne selv delta i leken, holde øye med leken eller gi innspill til og legge til rette for lek. Med utgangspunkt i barnas lek, kan de voksne legge til rette for de konkrete aktiviteter som rammeplan for barnehagen kap 3.1 (kommunikasjon, språk og tekst) beskriver.

I tillegg har fysisk aktivitet en stor betydning for en god språkutvikling. Mye og variert fysisk aktivitet er med på å styrke de språklige ferdighetene hos barn. Ved å være fysisk aktiv stimulerer vi hjernens språksenter og evne til å sende signaler mellom hjernehalvdelen. Fysisk aktivitet styrker evnen til utholdenhet når vi kommuniserer, lytter og skal konsentrere oss.

4.4 Implementering og kompetanseutvikling

For å sikre en god implementering av planen i den enkelte barnehage, er det viktig at barnehageadministrasjonen/-eier introduserer og gjør planen kjent for styrerne i sine barnehager.

Den enkelte styrer har ansvaret for å implementere planen i egen barnehage. Styrer er ansvarlig for å tilrettelegge for opplæring og veiledning av eget personale.

På den enkelte avdeling er det den pedagogiske lederen som har ansvaret for å implementerer planen. Pedagogisk leder er ansvarlig for å tilrettelegge for opplæring og veiledning av eget personale.

Nærmeste leder er ansvarlig for at nytilsatte blir satt i stand til å følge planen.

4.5 Mål og tiltak i barnehagen for aldersgruppen 1 - 3 år			
Hovedområdet språklige ferdigheter	<i>Mål for barnas språkutvikling</i>	<i>Arbeidsmåter</i>	<i>Dokumentasjon og vurdering</i>
Hverdagsspråk: «her og nå»	Kunne motta og tolke et budskap	<p>- Fokusord (se mer under punktet «Litteratur» sist i barnehagedelen)</p> <p>Benevning og gjentakelse</p> <p>Snakke om og beskrive konkrete og handlinger</p> <p>Bruke konkrete og fellesopplevelser</p>	<p>Følge barnet, sjekke om det har forstått budskapet.</p> <p>Helhetlig observasjon i og utenfor daglig kontekst</p> <p>Alle voksne utøver helhetlig observasjon i kontakt med barnehagens barn.</p>
Situasjonsuavhengig språk: «der og da»	Kunne snakke om og forstå opplevelser i fortid og framtid	<p>Fokusord og begrepsinnlæring</p> <p>Legge til rette for begynnende rollelek</p> <p>Samtale om bilder av nære og kjente ting</p> <p>Tolke og gi respons på barnets signaler og verbale ytringer</p> <p>Snakke om og beskrive det man ikke ser.</p>	
Språklig bevissthet	Mestre språkutviklingens fase 1	<p>Bruk av rim, regler, sanger, sangleker</p> <p>Bruk av lek med språket</p> <p>Bruk av lytteleker og lek med lyder</p> <p>Daglig bruk av bøker/litteratur</p>	
Erfaring med lesing og skriving	Kunne lytte til og kommunisere om en aldersadekvat bok og å gjenkjenne ordbilder.	<p>Gjenkjenne bilde av navnet sitt</p> <p>Gjenkjenne enkelte logoer og lyder</p> <p>Daglig bruk av bøker/litteratur</p>	
Motivasjon	Vise trygghet i samspill med andre og å ta initiativ til å leke med andre	<p>Barns medvirkning</p> <p>Daglig bruk av bøker/ litteratur</p> <p>Bruk av IKT</p> <p>Aktive og bevisste voksne</p>	

4.6 Mål og tiltak i barnehagen for aldersgruppen 3-5 år			
Hovedområder Språklige ferdigheter	<i>Mål for barnas språkutvikling</i>	<i>Tiltak og arbeidsmåter</i>	<i>Dokumentasjon og vurdering</i>
Hverdagsspråk: «her og nå»	Kunne motta og tolke et budskap	Fokusord og begrepsinnlæring Bruke daglig samtale aktivt Gi barna kollektive beskjeder Bruke konkrete og fellesopplevelser Forklare ordets betydning	Følge barnet, sjekke om det har forstått budskapet Helhetlig observasjon i og utenfor daglig kontekst Alle voksne utøver helhetlig observasjon i kontakt med barnehagens barn
Situasjonsuavhengig språk: «der og da»	Kunne snakke om, planlegge og forstå opplevelser i fortid og framtid	Introdusere synonymer, antonymer og underbegreper Fokusord og begrepsinnlæring Legge til rette for rollelek med fokus på dialog Snakke om og beskrive det man ikke ser Snakke om og beskrive det som har skjedd eller det som skal skje Forklare og få erfaring med abstrakte begreper som følelser og sanser	
Språklig bevissthet	Mestre språkutviklingens fase 2. (økt ordforråd, bøyningmønstre kommer på plass, setter ord sammen til korte setninger. Kan lydene og konsonantgruppene.)	Bevisstgjøring og bruk av rim, regler, vitser og historier Bruk av lek med språket Bruk av lytteleker og lek med lyder Daglig bruk av bøker/litteratur	
Erfaring med lesing og skriving	Kunne lytte til og kommunisere om en aldersadekvat bok og begynne å bli bevisst på bokstaver og lyder	Jobbe med tekstsaking, dikt egne rim, regler, vitser og historier Daglig bruk av bøker og litteratur	
Motivasjon		Anerkjenne og gi respons på barnets og verbale ytringer Oppmuntre barn med lite språk, stille barn, være brobyggere i rollelek	

4.6 Mål og tiltak i barnehagen for aldersgruppen 3-5 år			
Hovedområder Språklige ferdigheter	<i>Mål for barnas språkutvikling</i>	<i>Tiltak og arbeidsmåter</i>	<i>Dokumentasjon og vurdering</i>
		Bruk av IKT Aktive og bevisste voksne	

4.7 Mål og tiltak i barnehagen for skolestartere			
Hovedområder Språklige ferdigheter	<i>Mål for barnas språkutvikling</i>	<i>Tiltak og arbeidsmåter</i>	<i>Dokumentasjon og vurdering</i>
Hverdagsspråk: «her og nå»	Kunne motta og tolke et budskap	Fokusord - velge ut sentrale ord Utvide barnets begrepsforståelse Bruke daglig samtale og fortelling aktivt Gi barna kollektive beskjeder Forklare ordets betydning	Følge barnet, sjekke om det har forstått budskapet Helhetlig observasjon i og utenfor daglig kontekst Alle voksne utøver helhetlig observasjon i kontakt med barnehagens barn
Situasjonsuavhengig språk: «der og da»	Kunne snakke om, planlegge og forstå opplevelser i fortid og framtid	Bruk av synonymer, antonymer og underbegreper Fokusord og begrepsinnlæring Legge til rette for rollelek med fokus på dialog og samspill Ta initiativ til undring og filosofiske samtaler Bruke av adjektivfortelling	
Språklig bevissthet	Mestrer språkutviklingens fase 2 og 3. Kan fortelle en sammenhengende historie med meningsfullt innhold	Ta initiativ til og formidling av faktakunnskap Oppfordre til å fortelle egne historier sammen og alene Bruke av adjektivfortelling Daglig bruk av bøker/litteratur	
Erfaring med lesing og skriving	Kunne lytte til og kommunisere om aldersadekvate tekster uten bilder og er bevisst på bokstaver og lyder	Tekstskaping Kunnskap om en histories begynnelse, handling og slutt Skrive egne historier sammen eller alene Bruke av adjektiv fortelling	

4.7 Mål og tiltak i barnehagen for skolestartere			
Hovedområder	<i>Mål for barnas språkutvikling</i>	<i>Tiltak og arbeidsmåter</i>	<i>Dokumentasjon og vurdering</i>
Språklige ferdigheter		Daglig bruk av bøker/litteratur	
Motivasjon		Anerkjenne og gi respons på barnets og verbale ytringer Oppmuntre barn med lite språk, stille barn, være brobyggere i rollelek Bruk av IKT Aktive og bevisste voksne	

4.8 Linker til aktuell litteratur:

- Veileder «Språk i barnehagen-mye mer enn bare prat».
<http://www.udir.no/Barnehage/Pedagogikk/Veiledere/sprakveileder/>
- Temahefte om språkmiljø og språkstimulering i barnehagen
http://www.udir.no/Upload/barnehage/Pedagogikk/Temahefter/Temahefte%20om_spr%20miljo_og_sprakstimulering_i_barnehagen_bokm%20a5I_web.pdf?epslanguage=no
- Kommunens temaplan for skolestartere
<https://www.ullensaker.kommune.no/Documents/Ullensaker%20dokumenter/Kommunale%20barnehager/Temaplan%20Megaklubben.pdf>
- Flerkulturelt arbeid i barnehagen-et hefte med tips og idèer utarbeidet av Ullensaker kommune
https://www.ullensaker.kommune.no/Documents/Ullensaker%20dokumenter/Kommunale%20barnehager/A5%20hefte%20Flerkulturelt%20arbeid_korr6.pdf
- Nettsider med tips og idèer i forhold til arbeid med flerkulturelle barn:
  - <http://morsmal.no/index.php/no/>
  - <http://nafo.hioa.no/barnehage/>
  - <http://dfb.deichman.no/>
  - <http://www.hf.uio.no/multiling/>
  - <http://www.udir.no>

5 Skolene i Ullensaker

Tabellene nedenfor er delt inn i fire ulike kolonner – hovedområder, læringsmål, tiltak og undervisningsmåter, samt elevvurdering og oppfølging.

Læringsmålene på de ulike trinnene er forpliktende for den enkelte lærer, mens tiltak og undervisningsmåter er ment som gode forslag.

I kolonnen Elevvurdering og oppfølging nevnes både obligatoriske kartlegginger (jfr. Ullensakerskolens prøveplan) og læringsstøttende prøver/ tester. Det er også utarbeidet et vedlegg som viser en oversikt og beskrivelse av ulike kartleggingsverktøy.

5.1 Mål og tiltak 1.-4. trinn

5.1.1 Lesing 1.trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 1. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Språklig kunnskap	<p>Vite hvordan lyden lages i munnen</p> <p>Lytte ut de forskjellige lydene i ord (første/siste lyd og inni ordet)</p> <p>Kunne dele opp ord i stavelser</p> <p>Kunne gjenkjenne og produsere sammensatte ord</p> <p>Vite forskjellen på korte og lange ord</p> <p>Vite hva ord og setninger er</p>	<p>Bruke språkleker daglig. (Frost og Lønnegaard,1996) Trene rim og regler, lytteøvelser.</p> <p>Utnytte naturlige situasjoner til språk- og erfaringsbasert begrepsstimulering</p> <p>Systematisk ord- og begrepsarbeid. («Ordmasteren»). Arbeid med under- og overbegrep, kategorisering. (Begrepshus)</p> <p>Arbeid med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: -fonologisk -morfologisk -semantisk -syntaktisk -pragmatisk</p> <p>Bruke språkverksted der det leses, skrives, snakkes og lekes med ord.</p> <p>Fadderlesing</p> <p>Drama og rollelek. Miming</p>	<p>Bruke kartlegging for å finne den enkeltes mestringsnivå. Anbefalt kartlegging: IL-basis eller «Leseklar» (se vedlegg)</p> <p>Nærmere kartlegging av elever som skårer under forventet nivå på gruppekartlegging.</p> <p>LUS</p> <p>Nasjonal kartlegging av leseferdighet</p> <p>Igangsette spesifikke tiltak for elever som strever</p> <p>Hjelpe elevene til å vurdere egen innsats og arbeidsmåter i ut fra oppsatte mål (Tommel opp/ned, smilefjes ol)</p> <p>Læresamtale</p>
Avkoding og leseflyt	<p>Kjenne til lese- og skriveretningen</p> <p>Gjenkjenne og benevne bokstavenes lyd, form og navn- både store og små bokstaver</p> <p>Vite forskjell på vokaler og konsonanter</p> <p>Lydere og trekke sammen noen bokstavlyder til ord (enkel fonologisk syntese)</p>	<p>La elevene møte store og små bokstaver og skrift i klasserommet. (navnelapper, plakater, beskjeder, o.l)</p> <p>Motivere til lekeskriving</p> <p>Avkode bokstavrekker</p> <p>Å skrive seg til lesing</p> <p>Bruke pekefinger ved lesing (innøve pekelesing) Parlesing, vekselslesing</p> <p>Daglige korte nivåtilpassede leselekser. (Lese bokstavrekker/lyder, små ord og etter hvert tekster som brukes over flere dager, men at man gir varierte</p>	<p>Bokstavrekker (lyd)</p> <p>Ordleseprøvene</p> <p>OL120 for noen elever</p> <p>Leseobservasjoner</p> <p>Elevsamtaler</p>

5.1.1 Lesing 1.trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 1. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
		detaljoppgaver og noen avsnitt som repetert lesing).	
Lytte- /leseforståelse	<p>Kjenne til ulike sjangere som eventyr, rim, regler, fakta, gåter og vitser</p> <p>Oppsummere tekst gjennom muntlig gjenfortelling</p> <p>Forstå enkle tekststrukturelle virkemidler som illustrasjoner, bilder og enkle diagram</p> <p>Gjenkjenne språklige virkemidler som enkle bildeuttrykk, og snakkebobler</p> <p>Forklare hva ord betyr</p> <p>Forstå forskjellen på over- og underbegreper</p>	<p>Regelmessig høytlesing/felles lesing, og reflekterende samtaler om innholdet</p> <p>Veiledet lesing</p> <p>Aktiv lytting</p> <p>Fortellerstol</p> <p>Trene på å snakke om kjente temaer i et situasjonsuavhengig språk</p> <p>Utnytte naturlige situasjoner til språk- og begrepsstimulering daglig</p> <p>Forklare ords betydning/begrepsstimulering (sortere begreper og trene overbegreper)</p>	<p>LUS</p> <p>Nasjonal kartlegging av leseferdighet</p> <p>Elevsamtaler om tekstinhold</p> <p>La elevene lage bilder til en fortelling</p> <p>La elevene gjenfortelle en tekst som er lest opp</p>
Læringsstrategier	<p>Fortelle om ting de vet fra før</p> <p>Stille spørsmål</p> <p>Tegne tankekart</p>	<p>Modellere tankekart og begrepskart</p> <p>VØL¹⁸ - skjema.</p> <p>Læresamtale</p> <p>Veiledet lesing</p>	Elevobservasjon
Motivasjon	<p>Like å bli lest for</p> <p>Vise nysgjerrighet for bøker</p>	<p>Modellere leseglede</p> <p>Barns medvirkning i valg av bøker/litteratur</p> <p>Aktiv bruk av bøker/litteratur</p> <p>Bruk av IKT (enkle kryssord, øvelse lyd-bokstav kombinasjoner)</p>	<p>Elevobservasjon</p> <p>Elevsamtaler</p>

¹⁸ <http://www.udir.no/Lareplaner/Veiledninger-til-LK06/Engelsk/Engelsk/Engelsk/Hoyremeny/Artikler/Lesing-av-tabeller/>

5.1.2 Skrivning 1. trinn			
Hovedområder i skriving	<i>Læringsmål for 1. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Skrive bokstaver og ord	<p>Opplive at det som sies, også kan skrives</p> <p>Bruke bokstaver og eksperimentere med ord i egen håndskrift og på tastatur</p> <p>Riktig blyantgrep/touch</p> <p>Skrive store og små bokstaver</p> <p>Skrive eget navn og noen lydrette ord (opptil firelydsord)</p> <p>Skrive ord ved å lytte ut lyder</p>	<p>Arbeide med lekeskriving og etter hvert bokstaver på data og for hånd</p> <p>Sekretærskriving</p> <p>Systematisk arbeid med bokstavenes form</p> <p>Modellere og veilede i riktig håndbevegelse ved skriving av store og små bokstaver</p> <p>Bruke hjelpelinjer når lærer modellerer hvordan bokstavene skrives. Vise dette ved bruk av bokstavhuset.</p>	<p>Bokstavtest, lyd leses opp og elevene skriver bokstaven. (Fra fonem til grafem)</p>
Skrive tekster Formidle innhold	<p>Skrive noe fritt</p> <p>Skrive ord til bilder</p> <p>Bruke skriving i rollelek</p> <p>Skrive beskjeder</p> <p>Lage huskelapper</p> <p>Skrive hemmeligheter</p>	<p>Legge til rette for rollelek med skriveaktiviteter (doktor skriver resepter osv)</p> <p>Legge til rette for fri skriving og lekeskriving (Skrive til en dukke/bamse)</p> <p>Gi enkle skriveoppgaver</p> <p>Modellere skriving</p> <p>Veilede elevene i skriveforsøk</p> <p>Å skrive seg til lesing, alle bokstavene må være tilgjengelig visuelt sett.</p>	<p>Gjennomføre oppgaven «Tegne og skrive» fra IL-basis, høst og vår</p> <p>Observasjon av skriveaktiviteter</p> <p>Vurdering av skriveforsøk</p> <p>Elevsamtale om skriving</p>
Læringsstrategier	<p>Tegne enkle tankekart</p> <p>Tegne enkle begrepskart</p> <p>Aktivere forkunnskaper</p>	<p>Modellere tankekart i flere ledd og begrepskart/begrephus</p> <p>VØL-skjema</p> <p>Læresamtale</p>	
Motivasjon	<p>Er trygg i en tegne- og skrivesituasjon</p> <p>Gi uttrykk for å mestre tegning og skriving</p> <p>Like å tegne og skrive sammen med andre</p>	<p>Tilbakemelde innsats og løsningsforsøk positivt</p> <p>Motivere med positive tilbakemeldinger om utvikling, individuelt</p>	<p>Bruke konkrete oppgaver som eleven har gjennomført med tegning og skriving som utgangspunkt i en elevsamtale (og/eller foreldresamtale) for å vise utvikling</p>

5.1.3 Muntlige ferdigheter 1. trinn			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 1. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Forstå og vurdere	Kunne gjengi mening i en enkel tekst /muntlig gjenfortelling	Fellesundervisning Modellering, dialog lærer-elev, og elev-elev	Elevsamtaler
Utforme muntlige tekster	Skape muntlige tekster Bruke et situasjonsuavhengig språk	Samtale og høytlesing Lese egenproduserte ord, setninger, presentere og snakke om eget arbeid, f.eks en tegning	
Formidle meninger	Uttrykke egne meninger Bruke språk i lek med andre barn	Samtaler med elevene Diskusjoner i elevgrupper Bruke bilder/illustrasjoner som utgangspunkt for å drøfte og reflektere	
Læringsstrategier	Bruke bilder, tankekart eller begrepskart for å fortelle	Modellere bruk av bilder, tankekart og begrepskart	
Motivasjon	Like å fortelle ting Være trygg på å ta ord i klassen Bruke språket i lek med andre barn	Anerkjenne og gi respons på barnets verbale ytringer Oppmuntre elevene til å fortelle, vise frem Øvelse i turtaking i klasserommet	Observasjoner

5.1.4 Lesing 2. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 2. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Språklig kunnskap	<p>Vite hvordan lyden lages i munnen</p> <p>Lytte ut de forskjellige lydene i ord (første/siste lyd og inni ordet)</p> <p>Dele opp ord i stavelser</p> <p>Gjenkjenne og produsere sammensatte ord</p>	<p>Fortsette med språkleker gjennom arbeid med språklig bevissthets fem områder: fonologisk bevissthet morfologisk bevissthet semantisk bevissthet syntaktisk bevissthet pragmatisk bevissthet</p> <p>Bruke rim, regler, spill, gåter, vitser. (f.eks trylleboks, magisk boks med ord eller gjenstander som skal beskrives)</p>	<p>Ny sjekk med IL-basis gruppeprøven høsten 2. trinn</p> <p>Danne språkgrupper for elever med fonologiske vansker og/eller lavt ordforråd</p>
Avkoding og leseflyt	<p>Mestre lydering av lydrette ord</p> <p>Anvende lyderingsstrategien i møte med nye ord, vokaler/konsonanter/diftonger stavelser/stavelsesdeling</p> <p>Finne ord i en ordkjede</p> <p>Lese en tilpasset tekst med god stemmebruk / intonasjon</p>	<p>Bruke pekefinger ved lesing for nøyaktig avkoding (modellere og oppmuntre). Videre arbeid med hurtig og korrekt avkoding av bokstavlydene</p> <p>Balansert leseopplæring der prinsipper fra analytisk og syntetiske metoder brukes i en god kombinasjon</p> <p>Systematisk opplæring i fonologisk ordavkoding (lydering) og stavelsesdeling, ved modellering og veiledning</p> <p>La elevene oppdage ikke-lydrette forhold i enkle ord ved å lese hele skrivemåten og sammenligne med snakkemåten på de høyfrekvente ordene (hva er likt/ulikt)</p> <p>Starte arbeid med ordfamilier og ortografisk ordavkoding Samtale om strategier for avkodning av lange og vanskelige ord.</p> <p>Veiledet lesing</p> <p>Daglige nivåtilpasset leselekse. Skille mellom lesetrening og lesing for fellesopplevelse og/eller lystlesing. Repetert lesing av lyder, ord eller enkle avsnitt.</p>	<p>Ordleseprøve (se vedlegg)</p> <p>Leseobservasjon</p> <p>Elevsamtale</p> <p>Dynamisk kartlegging av elever med vansker IL-basis, språk og bokstav</p>

5.1.4 Lesing 2. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 2. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
		God tilgang på bøker med ulik vanskegrad	
Lytte- /leseforståelse	<p>Ta i bruk forkunnskaper</p> <p>Gjenskape/ gjenfortelle tekster</p> <p>Gjenkjenne språklige virkemidler som enkle bildeuttrykk og snakkebobler</p> <p>Lytte og gi respons til andre</p> <p>Forstå enkle tekststrukturelle virkemidler som illustrasjoner, bilder og overskrifter</p> <p>Gjenkjenne ulike sjangere som eventyr, rim, regler, gåter, vitser, fakta, lister og plakater i samtaler.</p> <p>Stille enkle spørsmål til en tekst</p> <p>Finne svar på spørsmål i tekst.</p> <p>Lese enkle tekster med sammenheng og forståelse</p> <p>Forstå og bruke nye ord og begreper</p>	<p>Regelmessig høytlesing og samtaler om innholdet</p> <p>Felles lesing og samtaler om språk, innholdsforståelse, førforståelse og hypoteser</p> <p>Modellering av og veiledning i strategibruk</p> <p>Aktiv lytting</p> <p>Veiledet lesing</p> <p>Knytteneveprøven (se vedlegg)</p> <p>Systematisk begrepsundervisning (begrepskart og tankekart)</p> <p>Bruke biblioteket</p> <p>Fadderlesing</p> <p>Parlesing</p> <p>Lydbøker</p>	<p>Mini SL 1</p> <p>Samtaler om tekstinhold</p> <p>Gjenfortelling av tekstinhold</p> <p>Elevsamtaler om tekster og lesestrategier</p> <p>LUS</p> <p>Nasjonal kartlegging av leseferdighet, oppfølging av de som skårer i bekymringsområde</p>
Læringsstrategier	<p>Bruke enkle tankekart for å vise et tekstinhold</p> <p>Bruke enkle begrepskart for å forklare hva ord betyr</p> <p>Aktivere forkunnskaper for å forstå – bruke VØL</p> <p>Gjenfortelle et tekstinhold</p>	<p>Modellere bruk av læringsstrategier</p> <p>Bruke VØL-skjema, begrepskart og utvidet tankekart (i flere nivåer)</p> <p>Veiledet lesing</p>	
Motivasjon	<p>Like å bli lest for</p> <p>Like å lese</p> <p>Være nysgjerrig på bøker</p> <p>Gi uttrykk for å mestre lesing</p>	<p>Modellere leseglede</p> <p>Barns medvirkning i valg av bøker/litteratur</p> <p>Aktiv bruk av bøker/litteratur</p> <p>Bruk av IKT</p> <p>Rose leseinnsats</p>	

5.1.5 Skrivning 2. trinn			
Hovedområder i skriving	<i>Læringsmål for 2. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Skrive ord	<p>Bruke fonologisk strategi ved skriving av ord</p> <p>Tenke rytme og stavelser ved skriving av to- til trestavelsesord</p> <p>Skrive lydrette ord uten konsonantforbindelser</p> <p>Skrive noen høyfrekvente ikke-lydrette ord</p>	<p>La elevene øve på skriftforming med riktig skrivebevegelser. Bruke hjelpelinjer/bokstavhus. Bokstavene må være tilgjengelig visuelt sett</p> <p>La elevene skrive ord på datamaskin</p> <p>Modellere strategibruk ved ordskriving</p> <p>Avskrift</p> <p>La elevene oppdage flere ikke-lydrette ord, reflektere over skrivemåte</p> <p>La elevene danne ordfamilier og drøfte likheter i stavemåter</p> <p>Bruke ulike øveoppgaver</p> <p>Lage lister med øveord</p> <p>Bruk enkelt orddiktat</p> <p>Variere med kryssord</p>	<p>Bokstavdiktat</p> <p>Enkle orddiktater</p> <p>STAS (bokstaver, ord)</p> <p>Observasjon av skriveprosess og strategibruk ved staving</p>
Skrive tekster	<p>Mestrer enkle setninger</p> <p>Skrive enkle tekster med innledning, handling og avslutning</p>	<p>Modellere bruk av setninger</p> <p>Lage enkle tekster sammen med klassen</p> <p>Skrive ord og setninger til bilder. Lage enkle tegneserier</p>	
Formidle meninger	<p>Uttrykke egne meninger og opplevelser gjennom tegninger og enkle tekster</p>	<p>Delta aktivt i felles tekstskaiping om et aktuelt tema</p> <p>Friskrivning om ulike temaer</p> <p>Skrive logg</p> <p>Skriving knyttet til funksjon, for eksempel lister, beskjeder</p>	<p>Vurdere skriveoppgaver over tid for å vise utvikling</p>
Læringsstrategier	<p>Aktivere forkunnskaper</p> <p>Tegne tankekart og begrepshus</p>	<p>Modellere tankekart og begrepskart</p> <p>VØL-skjema</p>	<p>Observasjon av strategibruk under skriving</p> <p>Elevsamtale</p>

5.1.5 Skrivning 2. trinn			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 2. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	<p>Skrive spørsmål og svar til en tekst</p> <p>Bruke et tankekart eller begrepskart som utgangspunkt for å skrive en tekst</p>	Læresamtaler	
Motivasjon	<p>Være trygg i en tegne- og skrivesituasjon</p> <p>Gi uttrykk for å mestre tegning og skrivning Like å tegne og skrive sammen med andre</p>	<p>Tilbakemelde innsats og løsningsforsøk positivt</p> <p>Rose utvikling individuelt</p>	<p>Observasjon av atferd i skrivesituasjoner</p> <p>Elevsamtaler om skrivning</p>
5.1.6 Muntlige ferdigheter 2. trinn			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 2. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Forstå og vurdere	<p>Gjengi mening i en enkel tekst/muntlig gjenfortelling</p> <p>Lytte aktivt</p> <p>Forstå informasjon</p> <p>Kritisere og vurdere beskjeder</p>	Gjennomføre samtale i grupper og felles klasse	<p>Læresamtalefellesundervisning, modellering,</p> <p>Dialog lærer-elev og elev-elev</p>
Utforme muntlige tekster	Kunne fortelle med en klar begynnelse og slutt	Felles øvelse og samtale	
Formidle meninger	<p>Uttrykke egne følelser og meninger</p> <p>Kjenne til nonverbal kommunikasjon</p> <p>Fortelle sammenhengende om opplevelser og erfaringer</p> <p>Dele og utveksle informasjon, ideer og følelser med muntlig språk</p> <p>Organisere, formidle og tilpasse meningsfylte beskjeder</p>	<p>Diskutere seg frem til enighet om regler i lek og spill</p> <p>Lære om ulike ansiktsuttrykk osv.</p> <p>Drama og rollelek</p> <p>Gjennomføre og modellere lærerstyrt diskusjon/møte</p> <p>Høytlesing/opplesing av egenproduserte tekster</p>	
Læringsstrategier	Bruke bilder eller tankekart for å fortelle	Modellere bruk av bilder, tankekart og begrepskus	
Motivasjon	<p>Liker å fortelle ting</p> <p>Være trygg på å ta ordet i klassen</p> <p>Bruke språket i lek med andre barn</p>	<p>Anerkjenne og gi respons på barnets verbale ytringer</p> <p>Passe på turtaking i klasserommet</p>	Observasjoner

5.1.7 Lesing 3. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 3. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Språklig kunnskap	<p>Alle bokstavlydene godt</p> <p>Dele ord i stavelser</p> <p>Dele ord opp i meningsdeler</p> <p>Gjenkjenne ordklassene substantiv, verb og adjektiv</p>	<p>Jobbe videre med språklig bevissthet:</p> <ul style="list-style-type: none"> -fonologisk -morfologisk -semantisk -syntaktisk -pragmatisk 	<p>Sjekk språklig bevissthet hos elever man er usikker på- se plan for 1.- og 2. trinn</p>
Avkoding og leseflyt	<p>Bruke fonologisk strategi på en kontrollert og sikker måte</p> <p>Være sikker på vokaler og konsonanter</p> <p>Gjenkjenne og produsere sammensatte ord</p> <p>Lese ord med to eller flere stavelser ved hjelp av stavelseslesing</p> <p>Mestre gode strategier for lesing av nye og vanskelige ord</p> <p>Bruke knytteneveprøven</p> <p>Lese tilpassede tekster flytende</p> <p>Finne ord i en ordkjede</p> <p>Låne bøker på tilpasset nivå</p> <p>Gradvis øke lesehastigheten</p>	<p>Jobbe med stavelseslesing og ortografisk lesing (helordslesing)</p> <p>Modellere strategibruk ved ordavkoding (fonologisk lesing, stavelseslesing)</p> <p>Bruke knytteneveprøven (se vedlegg)</p> <p>Lese i kor med elevene for å få fin flyt. Parlesing, veksellesing</p> <p>Repetert lesing av ordrekker</p> <p>Veilede elevene i å bruke avkodingsstrategier under høytlesing</p> <p>Daglig nivåtilpasset leselekse. Skille mellom lesetrening og lystlesing og/eller lesing for fellesopplevelse. Repetert lesing av lyder, ord, setninger, avsnitt.</p> <p>Fokus på lydering og stavelseslesing som lesestrategi i møte med vanskelige ord</p> <p>Repetert lesing</p>	<p>Bokstavrekker</p> <p>Ordrekker</p> <p>Nonord</p> <p>Ordleseprøver</p> <p>Leseobservasjon</p> <p>Ordkjedtesten</p>
Lytte- /leseforståelse	<p>Gjenfortelle et tekstinhold</p> <p>Stille enkle spørsmål samt finne svar i en tekst</p> <p>Forstå tekstinhold uten billedstøtte</p> <p>Gjenkjenne tekststrukturelle virkemidler som overskrift, bilder og innholdsfortegnelse</p>	<p>Bruke ulike lese måter som høytlesing, felleslesing og stillelesing i alle fag</p> <p>Systematisk begrepsundervisning</p> <p>Modellere bruk av forkunnskaper, spørsmål og førforståelse</p> <p>Modellere bruk av hypoteser</p>	<p>Tekstleseprøver</p> <p>LUS</p> <p>Nasjonal kartlegging av leseferdighet</p> <p>Carlsten leseprøve</p> <p>Arbeid med ord, leseprøve</p>

	<p>Gjenkjenne språklige virkemidler som gjentakelser og enkle språklige bilder i skjønn- og faglitteratur</p> <p>Hovedtrekk ved ulike sjangere som eventyr, rim, dikt, gåter, vitser, fakta, enkle intervjuer, fortellinger, brev og aviser</p> <p>Utvide ordforrådet ved aktiv jobbing med synonymer, antonymer og kategorisering av ord</p> <p>Bruke lesing for å tilegne seg kunnskap</p>	<p>før lesing, samt oppsummering etter lesing</p> <p>Stillelesing 10-20 min. hver dag på skolen med tydelig lesebestilling</p> <p>Tekstoppgaver i grupper og enkeltvis</p> <p>Veiledet lesing (fagtekster og skjønnlitterære tekster)</p> <p>Systematisk bruk av skolebiblioteket</p> <p>Forfatterbesøk</p> <p>Systematisk arbeid med ord og begrepsforståelse</p>	
Læringsstrategier	<p>Bruke enkle tankekart for å gjenfortelle et tekstinnhold</p> <p>Bruke enkle begrepskart for å forklare hva ord betyr</p> <p>Aktivere forkunnskaper for å forstå – bruke VØL</p> <p>Gjenfortelle et tekstinnhold</p> <p>Lese for å tilegne seg ny kunnskap</p>	<p>Læringsmål formidles til elevene både på klasse- og individnivå</p> <p>Modellere begreps- og tankekart i undervisningen</p> <p>Modellere førlesing</p> <p>Veiledet lesing</p>	
Motivasjon	<p>Like å bli lest for</p> <p>Like å lese</p> <p>Være nysgjerrig på bøker</p> <p>Gi uttrykk for å mestre lesing</p>	<p>Modellere leseglede</p> <p>Barns medvirkning i valg av bøker/litteratur</p> <p>Aktiv bruk av bøker/litteratur</p> <p>Bruk av IKT</p> <p>Bruk av lydbøker</p> <p>Rose leseinnsats</p> <p>Lesefremmende tiltak på skolen som lesekampanjer, bokorm etc.</p> <p>Forfatterbesøk</p>	

5.1.8 Skrivning 3. trinn			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 3. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Rettskriving og grammatikk	Beherske enkel rettskriving og tegnsetting Beherske sammenhengende skrift Kategorisere ord i ordklassene substantiv, verb og adjektiv	Undervise i staving ved å la elevene undersøke ordenes ortografi Lede elevene til å oppdage flere ikke-lydrette ord La elevene danne ordfamilier og oppdage enkle staveregler Bruke egnede PC-program til øvelse	STAS (se vedlegg) Staveprøve fra lesesenteret i Stavanger Enkle orddiktater Tilbakemeldinger på staveforsøk Kåre Johnsen orddiktat
Skrive tekster	Skrive en tekst med begynnelse, handling og avslutning Skrive logg Bruke skrivning knyttet til funksjon, f.eks. lister, beskjeder osv. Variere språket Utvikle bedre ordforråd Bevisst ordvalg Bruke PC som skriveredskap	Undervise i tekstskriving Modellere og veilede i setningskonstruksjon Lære elevene om enkel tekststruktur/sjangere (se leseplan) Legge til rette for allsidige skriveaktiviteter, se teoridel om skrivehjulet	
Formidle meninger	Skrive enkle bokanmeldelser Bruke skrivning til å forklare noe, argumentere, gi viktige beskjeder	Modellere bruk av skrivning i ulike kommunikative sammenhenger Lærer bruker skrivning i forhold til faglige problemstillinger	Vurdere skriveoppgaver over tid for å vise utvikling
Læringsstrategier	Bruke enkle tankekart eller begrepskart som utgangspunkt for å skrive en tekst Aktivere forkunnskaper før noe skal skrives	Modellerer og veileder elevene i bruk av læringsstrategier i forkant av skrivning	Observasjon av strategibruk under skrivning Elevsamtale
Motivasjon	Like å skrive Skrive i fritiden Gi uttrykk for å mestre skrivning bra nok	Tilbakemelde innsats og løsningsforsøk positivt Positiv tilbakemeldinger på utvikling individuelt Lese- og skriveprosjekt og/eller lesekampanje	Observasjon av atferd i skrivesituasjoner Elevsamtaler om skrivning

5.1.9 Muntlige ferdigheter 3. trinn			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 3. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Forstå og vurdere	Gjengi mening i en enkel tekst/muntlig gjenfortelling Lytt aktivt Forstå informasjon Kritisere og vurdere beskjeder	Gjennomføre samtale i grupper og felles klasse Arbeid for å oppøve tolknings- og refleksjonsferdigheter, f.eks gjennom bruk av læringspartner/to-og-to diskusjoner med å oppøve hvorfor/hvorfor argumenter/vurderinger	Læresamtale, fellesundervisning, modellering, dialog lærer-elev og elev-elev
Utforme muntlige tekster	Tilpasse verbalspråk til formål, situasjon og tilhørere	Gjennomføre lærerstyrt diskusjon/møte	
Formidle meninger	Dele og utveksle informasjon, ideer og følelser med muntlig språk Organisere, formidle og tilpasse meningsfylte beskjeder Delta aktivt i en diskusjon Ta imot en kollektiv beskjede Bli bevisst nonverbal kommunikasjon og stemmebruk Uttrykke egne følelser og meninger Fortelle sammenhengende om opplevelser og erfaringer	Høytlesing/opplesing av egenproduserte tekster Diskutere seg frem til enighet om regler i lek og spill Lære om ulike ansiktsuttrykk osv. Mimeøvelser Utdype og variere undervisningen med musikk, dans, drama, dikt, eventyr, uteskole osv.	
Læringsstrategier	Bruke bilder eller tankekart for å fortelle	Modellere bruk av bilder, begrepskart, utvidede tankekart	
Motivasjon	Like å fortelle ting Være trygg på å ta ord i klassen Bruke språket i lek med andre barn	Anerkjenne og gi respons på barnets verbale ytringer Oppmuntre barn med lite språk/stille barn Passe på turtaking i klasserommet La barna snakke etter tur	Observasjoner

5.1.10 Lesing 4. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 4. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Språklig kunnskap	Være bevisst hvordan ordene kan deles i fonemer, stavelser og meningsdeler Finne substantiv, verb og adjektiv i en tekst	Jobbe videre med fonemer, stavelser, vokaler, konsonanter, diftonger, konsonanter, morfemer, sammensatte ord og endelser Øvelser for å sikre at elevene mestrer vokalene og hva de brukes til. (stavelsesdeling, til rettskrivning) Arbeid med språkets innhold, form og bruksside, f.eks arbeid med grammatikk (formsiden)	Kartlegging av språklig bevissthet hos elever man er usikker på og som har vist vansker i den første leseopplæringen (Se vedlegg om kartleggings- og tiltakstrekanten)
Avkodning og leseflyt	Bruke strategier for lesing av vanskelige ord: lydering, stavelseslesing, finne meningsdeler, gjenkjenne ikke lydrette mønstre, gjenkjenne kjente trekk inni nye ord Lese stadig flere ord på ortografisk nivå Lese tilpassede tekster flytende 90% mestringsnivå Øke lesehastigheten uten at det går ut over sikkerhet og forståelse Lese bøker uten billedstøtte Bruke Knytteneveprøven for å finne passende tekst	Modellere og veilede elevene i fleksibel bruk av avkodingsstrategier: lyd- for lyd syntese, stavelseslesing, helordslesing. Sørge for at elevene øver på hva man gjør når man møter ord som er vanskelige å lese Lage ordlister elevene skal øve på, tilpasset elevenes mestringsnivå Sørger for at elevene bruker knytteneveprøven og sier fra hvis de synes en tekst er for vanskelig å lese Sørge for at leselekser er tilpasset, skille mellom hva som er lystlesing/felles opplevels og hva som er lesetrening. (korte lesetreningslekser)	Avkode bokstavlyder/ Bokstavrekker Avkode nonord, registrere hvilke lyder som ikke er automatisert Ordkjedetesten
Lytte- /leseforståelse	Lese og tolke enkle tabeller, diagrammer, statistikker og bruksanvisninger Gjenkjenne og bruke språklige virkemidler som gjentakelse, kontrast og enkle språklige bilder i fag- og skjønnlitteratur	Utvide ordforrådet ved aktiv jobbing med synonymer, antonymer og kategorisering av ord Undervisning om tekststrukturer og virkemidler Systematisk opplæring i bruk av lesestrategier: -Modellering	Lesetester Setningsleseprøve (se vedlegg) Leselogger Lesesamtaler LUS

5.1.10 Lesing 4. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 4. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	<p>Gjenkjenne og bruke tekststrukturelle virkemidler som innholdsfortegnelse, overskrift og bilder</p> <p>Les med innlevelse tilpasset ulike sjangre</p> <p>Bruke aktive forståelsesstrategier før, under og etter lesing</p>	<p>-Felleslesing -Veiledning -Parlesing</p> <p>Legge til rette for lesing hver dag</p> <p>Bruke ulike metoder hvor elevene samarbeider om å tolke tekster og øve seg i å bruke lesestrategier</p> <p>Aktiv bruk av biblioteket</p> <p>Forfatterbesøk</p> <p>Arbeid med sammensatte tekster (også på internett)</p> <p>Lærer bruker VØL-skjema i fagundervisning</p> <p>Lærer gir elevene klare lesebestillinger og leseoppgaver</p>	<p>Tiltak for de elevene som skårer nær eller under kritisk grense, f.eks. lesekurs</p>
Læringsstrategier	<p>Bruke lesing for å tilegne seg kunnskap</p> <p>Hovedtrekk ved ulike sjangere som eventyr, rim, dikt, gåter, vitser, fakta, lister, enkle intervjuer, fortellinger, brev og aviser</p> <p>Lære nær-, skum- og søkelesing.</p> <p>Utføre et selvstendig arbeid og vurdere egen innsats i forhold til oppsatte mål</p> <p>Aktivisere egne forkunnskaper</p> <p>Bruke tankekart for å bearbeide et tekstinnhold</p>	<p>Modellere og veilede elevene i å bruke begreps- og tankekart</p> <p>Egenvurdering av innsats (samtale med lærer, logg)</p> <p>Modellere førlesing for eksempel ved å bruke BISON-overblikk og VØL-skjema</p> <p>Oppmuntre til idémyldring og ordassosiasjoner</p> <p>Lære elevene å gjenfortelle eller lage et sammendrag av et tekstinnhold</p> <p>Veiledet lesing</p>	<p>Hjelp elevene til å vurdere egen innsats i forhold til oppsatte mål gjennom samtaler, logg osv.</p> <p>Elevobservasjoner Elevsamtaler</p>
Motivasjon	<p>Like å bli lest for</p> <p>Like å lese</p> <p>Være nysgjerrig på bøker</p>	<p>Modellere leseglede</p> <p>Barns medvirkning i valg av bøker/litteratur</p> <p>Aktiv bruk av bøker/litteratur</p>	

5.1.10 Lesing 4. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 4. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	Gi uttrykk for å mestre lesing	Bruk av IKT Bruk av digitale bøker på digital tavle, pc og/eller Ipad Rose leseinnsats Lesefremmende tiltak på skolen som lesekampanjer, bokorm etc. Forfatterbesøk	

5.1.11 Skrivning 4. trinn			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 4. trinn</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Rettskriving og grammatikk	<p>Skrive med sammenhengende og funksjonell håndskrift</p> <p>Bruke bokstavlyder og stavelsesstrategi ved skrivning av lengre ord</p> <p>Kan sammensatte grafemer</p> <p>Oppdage og lære nye staveregler</p> <p>Beherske enkel rettskriving og tegnsetting</p> <p>Klare å variere enkle setninger</p>	<p>Undervisning i staving ved å la elevene undersøke ordenes ortografi (arbeid med språkets form)</p> <p>La elevene danne ordfamilier og oppdage flere staveregler</p> <p>Proessorientert skriveopplæring med fokus på staving og setningskonstruksjon</p>	<p>Staveprøve fra lesesenteret (se vedlegg)</p> <p>Kåre Johnsen orddiktat</p> <p>Ukediktater tilpasset elevenes staveutvikling (NB: øveord innenfor ulike rettskrivningskategorier)</p>
Skrive tekster	<p>Variere språket ved hjelp av økt ordforråd, bruk av synonymer og setningskonstruksjon</p> <p>Skrive en tekst med struktur (innledning, hoveddel og avslutning)</p> <p>Skrive tekster i ulike sjangere som fortellinger, eventyr, dikt, brev og sakpreget tekst</p>	<p>Proessorientert skriveopplæring, med fokus på tekstens sjanger, disposisjon og struktur</p> <p>Tilrettelagte skriveoppgaver med bestemte ting som skal øves på</p> <p>Bruke skrivehjulet, tydelig mottaker (se teoridel)</p>	Vurdering av skriveoppgaver
Formidle meninger	<p>Skrive enkle bokanmeldelser</p> <p>Skrive en læringslogg</p> <p>Bruke skrivning som kommunikativt virkemiddel i ulike sammenhenger</p> <p>Argumentere for noe skriftlig</p>	<p>Lage fellesbøker og egne bøker med et bestemt innhold</p> <p>Snakke om ulike skriveformål</p> <p>Modellere og veilede i kommunikativ bruk av skrivning</p> <p>Undervise i enkle virkemidler som kan brukes for å fremheve et poeng</p>	Vurdering av skriveoppgaver
Læringsstrategier	<p>Bruke enkle tankekart eller begrepskart for å disponere en tekst</p> <p>Bruke venndiagram for å sammenligne ting</p> <p>Aktivere forkunnskaper for å forstå ting bedre</p> <p>Bruke BISON-overblikk</p> <p>Finne hensiktsmessige</p>	<p>Bruke VØL-skjema i fagopplæringen</p> <p>Bruke begreps- og tankekart, og venndiagram</p> <p>Modellere førlesing for eksempel ved å bruke BISON-overblikk og VØL-skjema</p> <p>Legge til rette for idémyldring og ordassosiasjoner</p>	<p>Observasjon av strategibruk</p> <p>Elevsamtaler</p>

5.1.11 Skrivning 4. trinn			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 4. trinn</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	nøkkelord i en tekst ut fra et bestemt leseformål Utføre selvstendig arbeid og vurdere egen innsats i forhold til oppsatte mål Aktivere forkunnskaper	Undervise i gjenfortelling og tekstsammendrag	
Motivasjon	Like å skrive Skrive ting i fritiden Gi uttrykk for å mestre skrivning	Tilbakemelde innsats og løsningsforsøk positivt Rose utvikling individuelt Bruke digitale verktøy, f.eks app: Book Creator til å lage egne bøker Skrivekampanje / skrivekurs for å motivere	Observasjon av atferd i skrivesituasjoner Elevsamtaler om skrivning

5.1.12 Muntlige ferdigheter 4. trinn			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 4. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Forstå og vurdere	Gjenfortelle tekster Stille spørsmål og finne svar til tekster ved å tolke og reflektere Gi begrunnet respons på andres fremføring	Gjennomføre samtaler i gruppe og felles klasse Lede til samtaler som oppøver tolknings- og refleksjonsferdigheter	Læresamtale, fellesundervisning, modellering, dialog lærer-elev og elev-elev
Utforme muntlige tekster	Tilpasse verbalspråk til formål, situasjon og tilhørere	Gjennomføre elevstyrt diskusjon/møte	
Formidle meninger	Delta aktivt i en diskusjon Ta imot en kollektiv beskjed Bli bevisst nonverbal kommunikasjon Uttrykke egne følelser og meninger Fortelle sammenhengende om opplevelser og erfaringer	Utdype og variere undervisningen med musikk, dans, drama, dikt, eventyr, uteskole osv.	
Læringsstrategier	Bruke bilder eller tankekart for å fortelle	Bruke bilder eller tankekart for å fortelle	
Motivasjon	Like å fortelle Være trygg på å ta ord i klassen Bruke språket i lek med andre barn Vise glede over egen fremgang Ha forståelse av den betydning en handling og en ferdighet har for en selv og for de andre elevene	Anerkjenne og gi respons på barnets verbale ytringer Oppmuntre barn med lite språk/stille barn Passe på turtaking i klasserommet La barna snakke etter tur Modellere selvtilit og egen bruk av selvregulerende strategier Legge til rette for at elever kan stimulere hverandre til innsats	Observasjoner

5.2 Mål og tiltak 5. -7. trinn

Hovedaktivitetsområde: Utvikling mot å lese og skrive mer krevende tekst

Mål og tiltak for 5.-7. trinn handler om å videreutvikle lese- og skrive kompetansen, og å lese for ulike formål. Lesekompetansen hjelper elevene til å tilegne seg kunnskap og innsikt i de ulike fagene. Elevene utvikler varierte lese- og læringsstrategier. De henter informasjon fra teksten de leser, trekker slutninger, reflekterer og samtaler om innholdet. Skolen stimulerer til leselyst og opplevelse. Lesing og skriving er viktige forutsetninger for læring, og mellomtrinnet fokuserer mer på lesing og skriving av blant annet fagtekster og videre arbeid med læringsstrategier. Lesing blir i større grad enn tidligere et redskap for læring. Bruk av digitale verktøy er en viktig del av lese- og skrive opplæringen.

Hovedtemaer for opplæringen:

- Mestre flytende og automatisert lesing
- Å anvende lesing og skriving for å tilegne seg kunnskaper og få opplevelser
- Å anvende skriftspråket hensiktsmessig ved bruk av forskjellige sjangre
- Kunne skrive mer krevende tekster (se skrivehjul, teoridel)
- Utvikle muntlige tekster og fremstillingsferdighet
- Bruke varierte læringsstrategier som støtte før, under og etter lesing og skriving

Kunnskapsløftet har hovedmåloppnåelse etter 7.trinn, men de samme målene går igjen på de tre trinnene, bare vektlagt litt forskjellig. På mellomtrinnet må derfor hver lærer tenke progresjon i fordelingen av målområder.

5.2.1 Lesing 5.-7. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 5.-7. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Språklig kunnskap	<p>Være bevisst på og gjenkjenne språklige detaljer i ord. Vite hvilke bokstaver som er vokaler og hvorfor det er viktig å kunne disse</p> <p>Være bevisst på og gjenkjenne grammatiske detaljer i ord og setninger</p> <p>Bøye substantiver, verb, adjektiver og adverb</p> <p>Tolke former, tegn og symboler</p> <p>Ha kunnskap om setningsstrukturer</p> <p>Ha kunnskap om kategorisering, strukturer i språket</p>	<p>Arbeide med språklige detaljer som stavelser, sammensatte ord, morfemer, og bøyning av ord. Sammenligne, se på forskjeller og likheter (språket som system)</p> <p>Arbeid med fem nivåer innenfor språklig bevissthet: -Fonologisk bevissthet -Morfologisk bevissthet -Syntaktisk bevissthet -Semantisk bevissthet -Pragmatisk bevissthet</p>	<p>Sjekk elevenes bevissthet om språkets innhold, form og bruksside</p> <p><u>Innhold:</u> Kunne forklare ord med andre ord (semantikk)</p> <p><u>Form:</u> Kunne vokalene og hva de brukes til, kunne beskrive f.eks entall/flertall, ubestemt/bestemt form osv. (fonologi, morfologi)</p> <p><u>Bruksside:</u> Kunne forklare hvordan ord og språk «brukes» (syntaktisk og pragmatisk)</p>
Avkoding og leseflyt	<p>Bruke fonologiske strategier på lyd og stavelsesnivå for å lære nye ord eller oppklare egen lesing.</p> <p>Bruke morfologiske og syntaktiske strategier for å oppnå god leseflyt</p> <p>Lese aldersadekvate tekster med stor sikkerhet og god hastighet</p> <p>Korrigere seg selv ved feil avkoding av ord</p>	<p>Høytlesing og stillelesing hver dag med en klar lesebestilling. (se boken 101 måter å lese leseleksa på). Bruke parlesing, korlesing, veksellesing.</p> <p>Lærer modellerer god leseflyt</p> <p>Bruke lesetekster som er tilpasset eleven, også fagtekster. Lese med 90-95 % sikkerhet (knyttneveprøven)</p> <p>Utforske ikke-lydrette ord og lære regler for stavellesdeling. Stavelleslesing.</p> <p>Arbeide med grammatikalske strukturer og syntakser</p> <p>Korte lesetreningslekser ukentlig hvor elevene har spesifikke mål for å bedre egne ordavkodingsferdigheter og bedre sin leseflyt</p> <p>Repetert lesing (se boken; «Å bedre barns leseflyt»)</p>	<p>Bokstavrekker (f.eks STAS)</p> <p>Ordkjedetesten</p> <p>LUS</p> <p>Nonordstest (f.eks STAS)</p>

5.2.1 Lesing 5.-7. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 5.-7. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
		Repetert lesing av lyder, ord, setninger og hele avsnitt i tekster. (se teoridel om repetert lesing)	
Lytte- /leseforståelse	<p>Videreutvikle ordforråd</p> <p>Tolke og forstå innhold i tekster i ulike sjangere som skjønnlitteratur, bruksanvisning, oppskrifter, tabeller, sammensatte tekster, fagtekster, intervju, reportasjer, biografi (sakprosa), fortelling m.m.</p> <p>Bruke hensiktsmessige lesestrategier for ulike typer tekster</p> <p>Trekke slutninger om det implisitte innholdet i tekster</p> <p>Gjøre rede for egen fortolkning</p> <p>Lese tabeller og diagrammer</p> <p>Kunne ta selvstendig stilling til en forfatters mening og intensjon</p> <p>Kunne vurdere om en kilde er relevant i forhold til lese mål og troverdig</p>	<p>Utvide elevens ordforråd ved aktiv jobbing med synonymer, antonymer og kategorisering av ord (begrepskart)</p> <p>Bruk av ordliste og oppslagsverk</p> <p>Studere tekster og se hvordan de er oppbygd, undervise i tekststrukturelle virkemidler</p> <p>Nytte ulike undervisningsmåter som stillelesing, felleslesing, veiledet lesing og individuell lesing</p> <p>Bruke digitale verktøy, f.eks lydbøker,</p> <p>Undervise i bruk av strategier</p> <p>Bruke lesetekster med tilpasset vanskegrad, også når det gjelder fagtekster</p> <p>Samtale om lese måter som passer til de enkelte tekster</p> <p>Samtale om innhold, språk og virkemidler</p> <p>Systematisk begrepsundervisning i kunnskapsfagene (begrepskart)</p> <p>Bruke lesehuskelisten</p>	<p>LUS</p> <p>Carlsten</p> <p>Veiledet lesing</p> <p>Setningsleseprøve (se vedlegg)</p>
Læringsstrategier	<p>Bruke hensiktsmessige læringsstrategier i arbeidet med tekster i ulike fag, før, under og etter lesing.</p> <p>Skum-, nær- og søkelese</p> <p>Bruke pc til å søke og skaffe seg ulik informasjon, være bevisst på kildekritikk og opphavsrett</p>	<p>Lærer introduserer, modellerer og gjennomfører lærerstyrt veiledning før elevene får jobbe med en strategi på egen hånd</p> <p>Undervise i forskjellige leseteknikker som skumming, nærlesing og søkelese</p>	<p>Loggbruk</p> <p>Veiledet lesing</p> <p>Elevobservasjon</p>

5.2.1 Lesing 5.-7. trinn			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 5.-7. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
		<p>Elevene skal øve på å arbeide fleksibelt og tilpasset</p> <p>Hjelpe eleven til å aktivere forkunnskaper og skape forforståelse gjennom søking etter informasjon fra overskrifter, bilder og margnotater</p> <p>Bruke VØL-skjema, tankekart (i flere nivåer) og begrepskart</p> <p>Systematisk arbeid med ord- og begreper knyttet til kunnskapsfagene</p> <p>Øve på å bruke oppslagsverk, leksikon, ordbøker og internett</p>	
Motivasjon	<p>Forklare hva slags tekster de liker å lese</p> <p>Ha forståelse for hvordan gode leseferdigheter er et viktig grunnlag for videre kunnskapstilegnelse</p> <p>bruke kunnskapen om seg selv og sine leseferdigheter til å ta stilling til om en tekst vil være mulig å forstå</p> <p>Forklare resultatet av lesingen med bakgrunn i kunnskap om teksten, oppgaven og egen innsats/strategibruk</p>	<p>Legge til rette for at elevene møter tekster med ulik form og ulikt innhold, og ulik vanskegrad</p> <p>Forklare at lesestrategier kan gjøre kunnskapstilegnelsen mer effektiv</p> <p>Legge til rette for at elevene skal oppleve mestringsopplevelser</p> <p>Lese for yngre barn og fadderbarn</p> <p>Aktivere relevant bakgrunnskunnskap som elevene har om innholdet i en tekst som skal leses</p> <p>Bruke digitale verktøy</p> <p>Gi elevene muligheter til samarbeidslæring, diskutere tekst med hverandre osv.</p> <p>Kontrollert og målrettet ros kan hjelpe elevene til å se sammenheng mellom egen innsats og leseprestasjoner</p>	

5.2.2 Skrivning 5.-7. trinn			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 5.-7. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Rettskriving og grammatikk	<p>Skrive sammenhengende med en personlig og funksjonell håndskrift</p> <p>Ha kunnskap om ordstrukturer som danner utgangspunkt for automatisert ordavkodning.</p> <p>Kjenne igjen vanlige ord og språklige detaljer som stavelser, sammensatte ord, morfem (minste meningsbærende enhet), bøyning av ord, høyfrekvente ord, ikke-lydrette ord.</p> <p>Automatisert kunnskap om ord og tegnsetting</p>	<p>Sette krav til håndskriften i alle skriftlige arbeider, uansett fag</p> <p>Helhetslesing av Jørgen Frost som f.eks. ordanalyse, setningspuslespill og hentediktat</p> <p>Undervise i grammatikk og ortografi</p> <p>Utvide ord- og begrepsforrådet med aktiv jobbing med synonym, antonym og kategorisering</p> <p>Lære elevene å bruke regler som en kontroll når man er i tvil på skrivemåten</p> <p>Bruke digitale verktøy</p>	<p>Kåre Johnsen orddiktat eller Staveprøven fra Lesesenteret danner utgangspunkt for spesifikke mål</p> <p>Kontinuerlig vurdering av elevens faglige utbytte ved lesing av fagtekster gjennom logg, kontrollerende spørsmål, skriftlige og muntlige referater osv.</p> <p>Utføre selvstendig arbeid og vurdere egen innsats i forhold til oppsatte mål (elevens egenvurdering)</p>
Skrive tekster (disponere og produsere ulike sjangre)	<p>Bygge opp leselige og oversiktlige tekster og kombinere uttrykksmidler</p> <p>Endre og variere setningsstruktur. Se hvilke ord/ledd som hører sammen og kunne flytte på disse uten å endre meningsinnholdet (syntaks)</p> <p>Skrive tekster med innledning, hoveddel og avslutning</p> <p>Skrive dikteringer, gjenfortelling og fri tekst</p> <p>Skrive tekster i ulike sjangere, både skjønnlitterære og særpreget</p> <p>Skrive brev eller dikt på dialekt</p>	<p>Ta utgangspunkt i skrivehjulet (se teoridel) i tiltaksarbeidet</p> <p>Arbeide med sammensatte tekster</p> <p>Skrive leselogg, bokomtale, presentere bøker for hverandre</p> <p>Lese og lage tabeller og diagrammer</p> <p>Trene ulike skriftlige oppgaver med følgende progresjon i vanskegrad, avhengig av elevens nivå: <u>dikteringer</u>, konsentrere seg om å skrive nøyaktig det som er diktert, <u>gjenfortellinger</u>, hvor man både skal huske og gjenfortelle,</p>	<p>Vurdere elevtekster i ulike fag.</p>

5.2.2 Skrivning 5.-7. trinn			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 5.-7. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
		<p><u>fri tekst</u> som er egenprodusert og krever selvstendig trening og kreativitet</p> <p>Bruke pc til å hente informasjon og skrive tekster og gjøre oppgaver, bruke touchmetoden</p>	
Formidle innhold og meninger	<p>Omsette tanker, ideer, følelse og kunnskap til god skriftlig formidling</p> <p>Ta et valg i forhold til sjanger og virkemidler, for å få frem et poeng</p> <p>Lage en presentasjon av eget arbeid (skrive/bruke digitale verktøy)</p> <p>Bruke skrivning kommunikativt i ulike situasjoner</p>	<p>Undervise i virkemidler i de ulike sjangrer (skrivehjulet)</p> <p>Veilede elevene i å ta bevisste valg av sjanger ut ifra hva de ønsker å formidle. (Skrivehjulet)</p> <p>La elevene arbeide med ulike sjangre skriftlig, jobbe prosessorientert, gjerne via It's Learning</p>	
Læringsstrategier	<p>Være bevisst egen strategibruk og læring</p> <p>Bruke organiseringstrategier</p> <p>Innøve hensiktsmessige skrivestrategier: -førskrivningsfasen -skrivefasen -revisjonsfasen -sluttføringsfasen</p>	<p>Læreren skal undervise i hvordan læringsstrategier kan brukes til å disponere ulike typer tekster.</p> <p>Lærer underviser i strategisk skriveprosess med økende vekt på planlegging og disponering</p> <p>(Se boken «Gode skrivestrategier på mellomtrinnet og ungdomstrinnet»)</p>	
Motivasjon	<p>Opplive at egne tekster kommer til nytte i autentiske situasjoner</p> <p>Vise interesse og engasjement for skrivning</p> <p>Få stimulerende erfaringer gjennom møter med interessante mennesker og miljøer</p>	<p>Legge til rette autentiske skrivesituasjoner der elevene skriver for reelle mottakere, gjennom f.eks. skoleavis, intervju, brev og leserinnlegg.</p> <p>Fremheve gode formuleringer i elevtekster, f.eks. gjennom opplesing og tekstutstilling (NB! Inkluder alle elevene).</p> <p>Legge til rette for skrivekonkurranser</p> <p>Lage digitale bøker, f.eks Book Creator el.</p>	

5.2.3 Muntlige ferdigheter 5.-7. trinn			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 5.-7. trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Forstå og vurdere	<p>Tolke muntlige tekster med konkurrerende informasjon</p> <p>Skille mellom informerende og argumenterende tekst</p> <p>Gi begrunnet respons på andres fremføring</p>	<p>Gjennomføre samtale, i grupper og felles klasse for å oppøve tolknings og refleksjonsferdigheter</p> <p>Trene diskusjonsteknikk, både som sender og mottaker</p> <p>Utrykke egne meninger</p>	<p>Observasjon og registrering av elevatferd: Eleven skal følge opp innspill fra andre i faglige samtaler. Eleven stiller oppklarende og utdypende spørsmål</p>
Utforme muntlige tekster	<p>Tilpasse verbalspråk, andre ressurser og virkemidler til formål, situasjon og tilhørere</p>	<p>Gjennomføre elevstyrt diskusjon/møte (møteledelse)</p> <p>Dramatisering/rollespill</p>	
Formidle meninger /fremstillingsferdighet	<p>Snakke med god og tydelig stemme, og kunne variere tempo</p> <p>Bruke bevisst stemmebruk, kroppsspråk, plassering i rommet, kontakt med publikum osv. ved en presentasjon</p> <p>Greie ut om faglige emner og prosesser</p> <p>Argumentere for egne synspunkter og tar ulike perspektiver</p> <p>Bruke fagterminologi</p>	<p>Gjennomføre elevstyrt diskusjon/møte med øvelse i argumentasjon, tolkning og refleksjon</p> <p>Høytlesing/opplasing av egenproduserte og andres tekster</p> <p>Bruke modelltekster Gjennomføre intervju</p> <p>Gjennomføre presentasjoner – og vurdering av gitte og egenvalgte emner. Kunne bruke Power Point som støtte til dette.</p> <p>Motivere for bruk av skrivestrategier (førskrivningsfase, skrivefase, revisjonsfase, sluttføringsfase)</p>	
Læringsstrategier	<p>Være bevisst egen strategibruk og læring</p> <p>Organiseringsstrategier</p> <p>Studieteknikk</p>	<p>Læreren skal undervise i hvordan læringsstrategier kan brukes til å disponere ulike typer tekster</p> <p>Lærer underviser i strategisk planlegging av et muntlig fremlegg</p>	
Motivasjon	<p>Gi uttrykk for å oppleve mestring</p> <p>Vise interesse og engasjement</p> <p>Ha forståelse av den betydning en handling og en ferdighet har for en selv og for omgivelsene eller samfunnet</p>	<p>Undervise og tilpasse opplæringen slik at alle elevene kan mestre</p> <p>Hjelpe elevene til å tolke situasjoner som er vanskelige slik at et nederlag kan brukes til å styrke en positiv oppfattelse av egne muligheter</p>	

<p>Forts Motivasjon</p>	<p>Vise glede over egen fremgang</p> <p>Attribuere positivt</p> <p>Opplive fellesskap og selvtillit, som synes gjennom iver</p> <p>Vise innsats og utholdenhet</p>	<p>Modellere selvtillit og egen bruk av selvregulerende strategier</p> <p>Kunne bruke digitale verktøy til å ta opp og formidle muntlig</p> <p>Gi veiledning som styrker elevenes bruk av strategier og selvstendige løsninger, i stedet for ferdige svar og løsninger</p> <p>Legge til rette for at elever kan stimulere hverandre til innsats, fokusere på at de kan hjelpe hverandre med fremgangsmåter og strategier.</p> <p>Vær nøye med gruppeinndelinger, varier grupper og forklar hva som ligger til grunn for valgene</p>	
--------------------------------	--	---	--

5.3 Mål og tiltak for ungdomstrinnet

5.3.1 Lesing på ungdomstrinnet			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 8. – 10. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Språklig kunnskap	<p>Forstå hvordan ord kan deles opp i lyder, stavelser og meningsdeler</p> <p>Utvikle grammatisk forståelse</p> <p>Ha oppmerksomhet mot grammatiske detaljer i ord</p>	<p>Undervise i ordstrukturer, ordenes opprinnelse, grammatikk og syntaks</p> <p>Videreutvikle språklig bevissthet:</p> <p>-fonologisk bevissthet -morfologisk bevissthet -semantisk bevissthet -syntaktisk bevissthet -pragmatisk bevissthet</p>	<p>Observere elevens prosesser og samtale med eleven</p> <p>Kartleggeren, ordforråd (vedlegg)</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering</p>
Avkodning og leseflyt	<p>Bruke lydering og stavelseslesing på ukjente og vanskelige ord</p> <p>Lese og forstå lengre setninger med innskutte leddsetninger</p> <p>Lese aldersadekvate tekster med stor sikkerhet og god hastighet</p> <p>Videreutvikle evnen til selvkorrigerings</p>	<p>Modellere bruk av avkodingsstrategier når det faller naturlig å kunne gjøre det (fonologisk strategi, stavelseslesing)</p> <p>La eleven lese tekster tilpasset sitt nivå</p> <p>Høytlesing, stillelesing og felleslesing av tekster</p>	<p>Observere lesing for å registrere korrekt ordavkodning (sikre at eleven ikke har avsporet i sin leseutvikling) se teoridel</p> <p>Gjennomføre lesesamtale om ordavkodning og tilpasninger av tekster</p> <p>LUS og Kartleggeren</p> <p>Ordkjedetesten (for de elevene man er usikre på avkodingsferdighetene) f.eks unøyaktige lesere</p>
Lytte- /leseforståelse	<p>Forstå ord, setninger og avsnitt</p> <p>Søke etter mening med ord og faguttrykk</p> <p>Finne implisitt informasjon i tekster</p> <p>Kjenne igjen språklige virkemidler som humor, ironi, kontraster, sammenlikninger, metaforer, symboler og språklige bilder</p>	<p>Undervise i aktuelle sjangere og tverrfaglige tekster for ungdomstrinnet</p> <p>Undervise i hvordan tekster er oppbygd og om tekststrukturelle virkemidler</p> <p>Undervise i språklige virkemidler</p> <p>Stille relevante spørsmål til tekster og lage problemstillinger til emnet</p>	<p>Observere lesing for å registrere leseforståelse</p> <p>Gjennomføre lesesamtale om leseforståelse</p> <p>LUS</p> <p>Nasjonal prøve (8. og 9.trinn)</p> <p>La elevene skrive leselogger</p>

5.3.1 Lesing på ungdomstrinnet			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 8. – 10. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	<p>Forstå og reflektere over innholdet i ulike tekster</p> <p>Benytte sjangerkunnskap til å tolke og tilegne seg informasjon i tekster fra ulike sjangre</p> <p>Trekke slutninger på bakgrunn av egne forkunnskaper og innholdet i en eller flere tekster</p> <p>Lese kritisk og vurdere tekster, og kunne sammenholde informasjon fra ulike kilder</p>	<p>Undervise i kildebruk og kildekritikk</p> <p>Modellere og bruke begrepskart</p> <p>Samtale med eleven om motiv, tema og budskap i ulike tekster</p> <p>Analysere og tolke tekster sammen med eleven</p>	<p>Carlsten</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering</p> <p>Kartleggeren</p>
Læringsstrategier	<p>Beherske ulike organiseringsstrategier ved faglig lesing</p> <p>Velge lesestrategi ut fra teksttype og formål med lesingen</p> <p>Aktivere egen forkunnskap og erfaring om emnet Orienter seg i ulike kilder for å finne relevant informasjon til et emne</p> <p>Søke etter informasjon på Internett, vurdere hva som er relevant og troverdig informasjon.</p> <p>Søke etter mening med ord og faguttrykk</p> <p>Anvende ulike strategier for å organisere informasjon</p>	<p>Modellere og veilede i strategibruk i fagene</p> <p>Undervise i forskjellige leseteknikker (skumming, hurtiglesing, fordypingslesing, pugging)</p> <p>Veilede eleven i bruk av tankekart, to-kolonnenotat, VØL-skjema, læresamtale, BISON-overblikk og ordbank. (se vedlegg)</p> <p>Benytte seg av litteraturformidler, bibliotek, lesesirkel, konkurranser og leseaksjon.</p> <p>Modellere og veilede i bruk av begrepskart.</p> <p>Veilede eleven i bruk av notateteknikk, tankekart, nøkkelord og nøkkelsetninger.</p>	<p>Observere for å registrere elevens læringsstrategier</p> <p>Samtale med eleven om bruk av læringsstrategier</p> <p>La elevene skrive logg med refleksjoner rundt egne læringsstrategier</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging</p>
Motivasjon	<p>Begrunne egne tekstvalg med utgangspunkt i egne lesepreferanser og formålet med lesingen</p> <p>Vise interesse og engasjement for lesing</p> <p>Gi uttrykk for å mestre lesing</p>	<p>Sette av tid til lesing av selvvalgt litteratur</p> <p>Veilede eleven i å finne litteratur innenfor elevens interesser</p> <p>Legge til rette for praktiske situasjoner der eleven kan nyttiggjøre seg informasjon</p>	<p>Observere elevens valg av litteratur og engasjement for lesing</p> <p>Samtale med eleven om litteratur og leseopplevelser</p> <p>La eleven skrive logg</p>

5.3.1 Lesing på ungdomstrinnet			
Hovedområder i lesing	<i>Læringsmål for 8. – 10. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	Gi uttrykk for ønske om å lese sammen med andre	fra leste tekster Legge til rette for lesesirkler (medelev som litteraturformidler) Gi eleven ros i leseprosessen Bruke digitale verktøy Lydbøker (f.eks brettboka.no)	knyttet til egen lesing Sette i gang individuelt tilpassede tiltak for å øke elevens motivasjon

5.3.2 Skrivning på ungdomstrinnet			
Hovedområder i skriving	<i>Læringsmål for 8. – 10. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Rettskriving og grammatikk	Være sikker i staving Løse problemer med staving Variere setninger	Repetere kunnskap om ordstrukturer og stavemåter Grundig arbeid med språkets forside Drøfte mulige setningsstrukturer med eleven Undervise i hvordan man kan bygge ut enkle setninger til mer komplekse og innholdsrike setningskonstruksjoner	Staveprøve fra lesesenteret eller Kåre Johnsen orddiktat, sette inn spesifikke tiltak ut fra vanskeområder Gi elevene muntlig og skriftlig respons underveis i skriveprosessen Vurdere elevtekster, spesielt i norskfaget, med utgangspunkt i rettskriving og grammatikk
Skrive tekster	Planlegge og strukturere tekster Skrive tekster med riktig valg av sjanger, med relevant oppbygning, innhold og sammenheng Uttrykke seg presist og med et variert og nyansert ordforråd i ulike tekster Uttrykke seg på fagets premisser Bruke kilder på en kritisk og etterprøvbart måte Revidere ulike aspekter ved egne tekster, som f.eks. med tanke på mottaker, formål, innhold, språk og struktur. Bruke digitale verktøy og andre ressurser på en formålstjenlig måte	Vise fram ulike modelltekster og diskutere tekstenes egenskaper med eleven. Presentere skrivehjulet (se teorigdel), tydelig mottaker Modellere hvordan teksten blir til (skriveprosess) Gi eleven konkrete støttestrukturer i form av skjema eller startsetninger. (skriverammer) La eleven skrive tekster i ulike sjangere Gi opplæring i hvordan eleven kan skrive i hvert enkelt fag (terminologi, teksttyper og skrivemåter) Se skrivehjulet La eleven øve på å skrive presise og varierte setninger Undervise i hvordan eleven kan knytte sammen setninger og avsnitt ved bruk av bindeord Vise hvordan eleven kan skrive innledning, avslutning	Gi elevene muntlig og skriftlig respons underveis i skriveprosessen Gi selektiv muntlig og skriftlig respons med hensyn til tekstens formål Vurdere elevtekster i hvert enkelt fag med utgangspunkt i fagets terminologi, teksttyper og skrivemåter Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering

5.3.2 Skrivning på ungdomstrinnet			
Hovedområder i skriving	<i>Læringsmål for 8. – 10. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
		<p>og tittel (modellering), og la eleven øve på dette</p> <p>Undervise i hvordan eleven kan sette opp argumenterende tekster i for- og motargumenter</p> <p>Undervise i hvordan eleven kan bygge opp avsnitt med for eksempel tema- og kommentarsetninger</p> <p>Jobbe med revisjon og ferdigstilling av egne tekster, gjennom f.eks. å lese en og en setning, lese høyt eller legge bort teksten for så å ta den frem igjen</p> <p>Undervise i bruk av digitale verktøy. Lage digitale bøker, f.eks Book Creator.</p>	
Formidle meninger	<p>Skrive tekster tilpasset ulike mottakere</p> <p>Skrive for å informere, beskrive, fortelle, argumentere og reflektere</p> <p>Benytte uttrykksmidler som bilder, figurer og symboler i sammensatte tekster</p> <p>Anvende ulike språklige virkemidler</p> <p>Gjengi fagstoff med egne ord og integrere innhold fra ulike kilder i egen tekst</p>	<p>Samtale med eleven om hvordan ulike tekster kommuniserer med mottakere</p> <p>La eleven øve på å skrive tekster tilpasset ulike mottakere</p> <p>La eleven drøfte og problematisere faglige emner</p> <p>Undervise i, og la eleven øve på å bruke språklige virkemidler som humor, ironi, kontraster, sammenligninger, symboler og språklige bilder</p> <p>Modellere ulike fortellemåter og la eleven øve på å bruke disse</p>	<p>Vurdere elevtekster i ulike fag</p> <p>Vurdere tekster fra skriveøker og heldagsprøver i norskfaget</p> <p>Gi muntlig og skriftlig respons underveis i skriveprosessen</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering</p>
Læringsstrategier	<p>Velge skrivestrategi ut fra teksttype og formål med skrivingen</p> <p>Aktivere egen forkunnskap og erfaring om emnet</p> <p>Orienterer seg i ulike kilder for</p>	<p>Undervise i reflekterende skriving, logg og sammendrag</p> <p>La eleven jobbe med reflekterende skriving, tenkeskriving, logg, sammendrag, tankekart og begrepskart</p>	<p>La eleven vurdere egne og andres tekster med hensyn sjanger, oppbygning og språk</p> <p>Gjennomføre evaluering og</p>

5.3.2 Skrivning på ungdomstrinnet			
Hovedområder i skrivning	<i>Læringsmål for 8. – 10. trinn Eleven skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	<p>å finne relevant informasjon</p> <p>Reflektere over og vurdere egne og andres tekster</p> <p>Reflektere over og vurdere egen læring</p> <p>Nyttiggjøre seg tilbakemeldinger fra andre</p>	<p>Modellere disposisjon, tenkeskriving, idémyldring, bruk av tankekart, VØL-skjema, læresamtale og notater</p> <p>Veilede eleven i å innhente fagstoff (emnehjelp)</p> <p>Undervise i hensiktsmessige skrivestrategier: -Førskrivningsfase -Skrivefase -Revisjonsfase -Sluttføringsfase (se boken: « Gode skrivestrategier på mellomtrinn og ungdomstrinn og «101 skriveknep»)</p> <p>Veilede eleven i å søke etter informasjon på Internett og diskutere hva som er relevant og troverdig informasjon</p> <p>Veilede eleven i femavsnittsmetoden og la eleven bruke denne til skriving av tekster</p> <p>Undervise i hvordan man kan gi konstruktive tilbakemeldinger/respons på andres tekster</p>	<p>fremoverrettet samtale med eleven om bruken av skrivestrategier</p>
Motivasjon	<p>Opplive at egne tekster kommer til nytte i autentiske situasjoner</p> <p>Vise interesse og engasjement for skriving</p> <p>Gi uttrykk for å mestre skriving</p> <p>Uttrykke ønske om å bli bedre til å skrive</p>	<p>Legge til rette for autentiske skrivesituasjoner der eleven skriver for reelle mottakere, gjennom f.eks. nettavis, blogg, leserinnlegg og brev</p> <p>Fremheve gode formuleringer i elevtekster, f.eks. gjennom opplesing og tekstutstilling (NB! Inkluder alle elevene)</p> <p>Legge til rette for skrivekonkurranser</p> <p>Legge til rette for at elevene kan skrive sammen (samskriving)</p>	<p>Observere elevens skriveprosess og engasjement for skriving.</p> <p>Samtale med eleven om skriveprosessen</p> <p>La eleven skrive logg knyttet til egen skriving</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak for å øke elevens motivasjon</p>

5.3.3 Muntlige ferdigheter på ungdomstrinnet			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 8.-10.trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
Forstå og vurdere	<p>Hente ut relevant informasjon fra muntlige tekster</p> <p>Skille mellom informerende og argumenterende tekster</p> <p>Gjenkjenne retoriske virkemidler og måter å argumentere på</p> <p>Forstå språk og struktur i muntlige tekster</p> <p>Tolke og forstå innholdet i muntlige tekster</p> <p>Ta selvstendig og kritisk stilling til muntlige tekster</p>	<p>La eleven lytte til ulike typer muntlige tekster, f.eks. elevframføringer, foredrag, samtaler, taler og debatter, og bruke dette til å videreutvikle tolknings- og refleksjonsferdigheter</p> <p>Undervise i retoriske virkemidler og måter å argumentere på</p> <p>Legge til rette for samtale om innhold, språk og struktur i muntlige tekster</p> <p>Undervise i hvordan man kan gi konstruktive tilbakemeldinger/respons på andres muntlige tekster</p>	<p>Samtale med eleven om forståelse av muntlige tekster</p> <p>La eleven skrive logg knyttet til egne og andres muntlige tekster</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering</p>
Utforme muntlige tekster	<p>Planlegge og strukturere muntlige tekster</p> <p>Uttrykke seg selvstendig med relevant terminologi tilpasset fag, mottaker og formål</p> <p>Bruke retoriske virkemidler</p> <p>Bruke digitale verktøy og andre ressurser på en formålstjenlig måte</p>	<p>Vise fram ulike muntlige modelltekster og diskutere tekstenes egenskaper med eleven</p> <p>Modellere hvordan muntlige tekster blir til</p> <p>Gi eleven konkrete støttestrukturer i form av skjema eller startsetninger</p> <p>La eleven utforme ulike typer muntlige tekster</p> <p>Gi opplæring i hvordan eleven kan uttrykke seg muntlig i hvert enkelt fag (terminologi)</p> <p>Undervise i bruk av digitale verktøy</p> <p>Jobbe med revisjon og ferdigstilling av egne muntlige tekster</p>	<p>Vurdere fremføringer og samtaler i hvert enkelt fag med utgangspunkt i fagets terminologi</p> <p>Samtale med eleven om utforming av muntlige tekster</p> <p>Gi selektiv og konkret muntlig og skriftlig respons med hensyn til tekstens mottaker og formål</p> <p>Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering</p>
Formidle meninger/ fremstillingsferdighet	<p>Delta i diskusjoner med begrunnede meninger og saklig argumentasjon</p> <p>Argumentere på ulike måter</p>	<p>Vise fram ulike muntlige modelltekster for å vise en helhetlig argumentasjon</p> <p>Legge til rette for diskusjoner</p>	<p>Samtale om argumentasjon og emne/fag-tilpasset terminologi</p>

5.3.3 Muntlige ferdigheter på ungdomstrinnet			
Hovedområder i muntlige ferdigheter	<i>Læringsmål for 8.-10.trinn Elevene skal kunne:</i>	<i>Tiltak og undervisningsmåter</i>	<i>Elevvurdering og oppfølging (Læringsstøttende)</i>
	Uttrykke seg selvstendig med relevant terminologi tilpasset fag, mottaker og formål	og debatter Legge til rette for elevframføringer	Gi selektiv og konkret muntlig og skriftlig respons med hensyn til tekstens argumentasjon og terminologi Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering
Læringsstrategier	Velge strategi ut fra teksttype og formål Aktivere egen forkunnskap og erfaring om emnet Orienter seg i ulike kilder for å finne relevant informasjon Reflektere over og vurdere egne og andres muntlige tekster (gi respons) Reflektere over og vurdere egen læring Nyttiggjøres seg tilbakemeldinger fra andre	Undervise i hvordan man kan gi konstruktive tilbakemeldinger/respons på andres muntlige tekster Modellere og la eleven jobbe med disposisjon, tenkeskriving, idémyldring, logg, tankekart, begrepskart, VØL-skjema, læresamtale, sammendrag og notater Veilede eleven i å innhente fagstoff (emnehjelp), også digitalt Veilede eleven i å søke etter informasjon på Internett og diskutere hva som er relevant og troverdig informasjon (kildekritisk)	La elevene jobbe med muntlige tekster i responsgrupper Gjennomføre evaluering og fremoverrettet samtale med eleven om bruken av læringsstrategier Sette i gang individuelt tilpassede tiltak basert på kartlegging og vurdering
Motivasjon	Opplive at egne muntlige tekster kommer til nytte i autentiske situasjoner Vise interesse og engasjement Gi uttrykk for å mestre muntlig kommunikasjon Uttrykke ønske om å bli bedre til å kommunisere muntlig	Legge til rette for autentiske muntlige situasjoner Legge til rette for at elevene forbereder og holder presentasjoner sammen	Observere elevens arbeid med muntlige tekster Samtale med eleven om motivasjon for arbeidet med muntlige tekster og muntlig aktivitet La eleven skrive logg knyttet til eget arbeid med muntlige tekster Sette i gang individuelt tilpassede tiltak for å øke elevens motivasjon

6 Tiltak for elever som strever med lesing

Generelt kan ca. 10-15 % av elevene i grunnskolen oppleve ulike vansker med å tilegne seg funksjonelle lese- og skriveferdigheter. Kartlegging av vanskene og igangsetting av målrettede tiltak er viktig. Følgende tips er viktige å ha med seg når man underviser elever som strever med lesing:

- Bygg på elevens sterke sider, ikke bare fokuser på svakheter
- Sammenlign eleven med seg selv
- Struktur undervisningen ut fra kartlegging av elevens spesielle vansker og motivasjon
- Viktig å ha fokus på hva som motiverer den enkelte elev
- Fokus på lese- og skriveglede
- Fokus på mestring – ikke bruk for vanskelige tekster, eleven bør forstå ca. 80 % av ordene i teksten på forhånd
- Gi mye ros og tilbakemelding på framgang

Elever som strever med lesing og skriving har større behov for støtte enn andre elever. Som nevnt emosjonell støtte i form av ros og oppmuntring og kognitiv støtte i læringsprosessen. Det er viktig at man ikke antar at lesesvake elever vil lære seg de nødvendige avkodningsferdigheter uten at de får en eksplisitt undervisning i ferdighetene og den kunnskapen som kreves, samt en rekke muligheter til øving og automatisering. Det at disse elevene krever en undervisning som er mer eksplisitt og omfattende bidrar til at intensiteten og varigheten av slike tiltak bør økes. Intensitet i leseundervisningen økes gjennom å tilby elevene flere eksplisitte læringsmuligheter pr dag enn det som er vanlig innenfor ordinær undervisning.

For disse elevene må læringsmålene settes individuelt basert på den enkelte elevs behov. For elever på 1. og 2. trinn vil det være snakk om språklig styrking og før-lese/skrivenivået, mens for elever på 3. til 10. trinn vil det være snakk om å ta tak i problemer som av ulike årsaker har oppstått tidligere og som ikke løser seg av seg selv. Det er registrering og observasjon av elevens leseutvikling som kan gi nøyaktig informasjon om hvilken type hjelp som må iverksettes.

Jo tidligere problemer avdekkes i barnehage og skole, jo mer vil den systematiske hjelpen ha effekt og virke forebyggende mot senere vansker. Dersom skolen har gitt en elev systematisk hjelp over tid og man på forhånd har kartlagt elevens vansker og all undervisning er rettet spesielt mot disse vanskene uten at eleven viser noe særlig fremgang, må skolen drøfte med PPT, fortrinnsvis i skolens ressursteam, om eleven bør henvises PPT for videre utredning.

Resultatene av screeningtester på de ulike trinn gir skolen informasjon om hvilke elever som bør testes videre med tanke på ekstra trening på ulike områder. Dersom en elev skårer rundt/under kritisk grense på screeningprøver bør skolen gå videre med dynamisk kartlegging av eleven. Tester som kan brukes her er Språk 6-16, 20 spørsmål om språkferdigheter, Ordkjedetesten, SL 40 og SL 60, samt dynamisk kartlegging ved hjelp av IL-Basis og Arbeidsprøven. Det er svært viktig å finne ut av hvilke(t) område(r) eleven strever med slik at tiltakene som settes i verk rettes spesifikt mot elevens vanskebilde.

6.1 Begreper

For god språkforståelse og senere god leseforståelse er allsidige begreper en nødvendig forutsetning. Strukturert trening av begreper bør begynne allerede i barnehagen dersom man mistenker at et barn har svak språkforståelse. Mange svake lesere har et dårlig utviklet ordforråd fordi de leser lite og mangler gode strategier for å utvikle ordforrådet sitt. Barn og unge kan lære seg betydningen av mange nye ord dersom disse står i en meningsfull sammenheng eller forklares. De nye ordene blir barnets eiendom ved at de kobles sammen med barnets egne erfaringer. En vanlig fremgangsmåte ved innlæring av nye ord har vært at læreren forklarer vanskelige ord i teksten før lesingen begynner.

For lesesvake elever viser forskning at ordforrådet øker mye raskere dersom tradisjonell definisjon av ordet erstattes av utdypende forklaringer om ordets betydning. Denne fremgangsmåten er også mest gunstig for tospråklige elever og elever med normal leseferdighet og kan derfor brukes i hel klasse. Se for øvrig «En veileder om BEGREPSLÆRING – en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker» av Sæverud, Ursin Forseth, Ottem og Platou.

6.2 Språk-/ lesegrupper

6.2.1 Jul-til-jul lærer 1. og 2. trinn

Følger opp elever i «gråsonen» fra jul på 1. trinn til jul på 2. trinn. Tiltaket organiseres i økter, 3-5 dager i uka, der minst to uketimer fordeles jevnt på antall dager. Elever tas ut til jul på 1. trinn etter kartlegging. Tiltaket gis i liten, homogen gruppe på maks 4 elever. Det skal tas lesetest før tiltaket iverksettes samt etter tiltakets opphør for å vurdere utbytte. Opplegget på dette styrkingstiltaket skal tilpasses elevenes individuelle behov i aktivt samspill med pedagog. Jul-til-jul lærer må veilede kontaktlærer på hvordan eleven skal følges opp på klassenivå.

6.2.2 Bruk av digitale verktøy som lære- og hjelpemiddel

Elever som strever med lesing og skriving kan få installert ulike programmer til lese- og skrivetrening, samt ved skrivevansker bruke pc eller Ipad til en del av skrivearbeidet. Mange lesesvake elever opplever trening på PC og Ipad som mer spennende og utfordrende enn trening med mer tradisjonelt materiell. Det finnes mange ulike dataprogrammer og apper som gir gode resultater ved innlæring av ordbilder. Ta gjerne kontakt med PPT for å få en oversikt over disse. PC og Ipad gir raske tilbakemeldinger og viser aldri at den blir oppgitt eller lei når elevene svarer feil. Det anbefales at man tar i bruk de mulighetene en PC eller Ipad gir til variert og systematisk trening. Vær obs på maskinens begrensninger: Samhandling er et vesentlig aspekt ved skriftspråklig trening og datamaskiner er dårlige samhandlingspartnere. Fagbøker som lydbøker er også tilgjengelig for PC og Ipad.

6.2.3 Intensive lesekurs

Intensive lesekurs er en måte å gi elever som strever med lesing og skriving individuell tilpasning på, uten at hjelpen defineres som spesialundervisning. Kurset legges opp med fast struktur og faste innholdselementer, hvor hensikten er å skape forutsigbarhet for elevene og få til en strategiendring. Individuelle og målbare mål er en forutsetning. Det er derfor nødvendig med dynamisk kartlegging før kurset for å finne ut av hvor i leseprosessen eleven har sporet av og fått vansker og hvilke forutsetninger eleven har for å komme inn på rett spor igjen. I tillegg kartlegge hvilke støtte læreren gir som virker. Det bør benyttes en normert lesetest før og etter lesekurset for å måle utvikling.

Mål for lesekurs:

Lesekurs handler om avlæring av uheldige strategier, innlæring av nye mer hensiktsmessige strategier og automatisering av disse nye strategiene. Strategiene handler om å lese ordene riktig når man har lesevansker. Lesekurs kan gjennomføres fra 3. trinn og oppover.

Rammer for intensive lesekurs:

- 4-5 ganger pr uke
- Økter på 90 minutter
- Varighet 8-10 uker
- Maks 4 elever pr gruppe, de må ha tilnærmet like pedagogiske behov
- Kvalifisert lærer med kompetanse i kartlegging og tiltaksarbeid
- God samordning med øvrig leseopplæring, samarbeid med lesekurslærer og kontaktlærer (øvrige lærere)
- Tilpasninger gjøres for eleven i øvrige timer i samsvar med innhold på lesekurs
- Evaluering av utbytte, og lage avtaler om videre oppfølging/ arbeid med elevens utvikling

Prinsipper til grunn for intensive lesekurs:

Strategier må læres av kompetente lærere gjennom modellering og øving

- 1) Lærer og elev leser sammen
- 2) Samtale om vanskelige ord og annet vanskelig i teksten
- 3) Lærer støtter eleven i lesing
- 4) Elev mestrer lesing alene

Lærerens oppgave er å finne nok tekster med enkelt nok innhold. Fordypning og kreativitet kommer i andre rekke. Lesekurs må følges opp av alle lærere i alle timer.

Det anbefales å bruke *Helhetslesing*¹⁹, utarbeidet av Jørgen Frost, som ramme for lesekurset. Leseundervisningen fokuserer både på avkodings- og forståelsesprosesser og det er bygd opp med utgangspunkt i trinnene i den metaspråklige utviklingen. På den måten bearbeides det samme språklige innholdet med forskjellig fokus og på forskjellig nivå i løpet av modellens arbeidsfaser: 1) støttet lesing av sammenhengende tekst, 2) arbeid med ord og setninger og 3) selvstendig lesing av sammenhengende tekst (helhet – del – tilbake til helhet). I tredje fase samordnes arbeidet i fase 1 og 2 og teksten leses flere ganger slik at automatisering kan finne sted. Nivået på tekstene som benyttes er av stor betydning. Under arbeidet i fase 1 skal elevene beherske ca. 80 % av ordene uten å måtte stave seg gjennom dem (se eget avsnitt om arbeid i fase 1). I arbeidet fra fase 1 til fase 3 er poenget at elevene skal forbedre lesingen sin til et nivå hvor han/hun mestrer å lese ca. 90 % av ordene ortografisk og flytende. Målet i denne fasen er å integrere strategiene og automatisere det lærte. Arbeidet med ord og setninger i fase 2 er derfor nært knyttet opp mot teksten. Elevens behov er avgjørende for hvilke språklige detaljer det bør arbeides med (se eget avsnitt for arbeidet med språklige detaljer i en tekst).

Helhetslesing er en ramme for leseundervisning som er godt egnet når elever har sporet av fra en god leseutvikling og trenger å settes på rett spor igjen (Frost 1992, 1998 og 2003). Når en lesevanske er kartlagt slik at en vet hvor tiltak skal settes inn, kan denne arbeidsmåten benyttes uansett hvor i leseprosessen en elev har sporet av. For en nærmere beskrivelse av Helhetslesing henvises det til Jørgen Frosts bøker samt «Spesialpedagogisk leseopplæring – en veileder» av Oddhild Godøy og May Britt Monsrud.

Det presiseres allikevel her at helhetslesing er en ramme om tiltak, ikke en metode. Skal arbeidet med de lesemetodiske prinsippene lykkes, må lærer og elev hele tiden være i en dynamisk dialog. Dersom helhetslesing blir gjort til formaltrening vil mye av gevinsten forsvinne. Arbeid med helhetslesing skal løfte elevens funksjonelle leseferdighet, og dette forutsetter refleksjon, undring og bekreftelse.

6.2.4 Helhetslesing del 1: Støttet lesing av sammenhengende tekst

Høytlesing er et viktig virkemiddel for å fremme leseflyt. Elever som skal lese flytende må få erfaringer med hvordan flytende tekst høres ut. Det er derfor hensiktsmessig at lærer først leser teksten høyt for eleven og viser hvor trykklegging og intonasjon skal være. Assistent høytlesing i fase 1 av helhetslesingen kan skje på ulike måter:

- Parlesing; lærer og elev leser sammen. Lærer følger med og kontrollerer om eleven leser feil.
- Vekslesing; både lærer og elev er involvert under lesingen. De har samme tekst. Lærer starter med å lese sider og passer på at tempoet er tilpasset elevens leseferdighet slik at han/hun kan følge med i sin egen tekst underveis. Så er det elevens tur til å lese, bare noen få linjer. Evt noen få ord dersom lesevanskene er store. Nå er det læreren som skal følge med

---

¹⁹ Se for eksempel <http://www.statped.no/Tema/Sprak/Publikasjoner/Spesialpedagogisk-leseopplaring--en-veileder-2utgave/>

i lesingen. Veksellesingen fortsetter, men gradvis minsker læreren omfanget av sin lesing mens eleven leser mer.

- Korlesing; en gruppe elever leser samme tekst samtidig. Dette synes mange lesesvake elever er ufarlig og dermed akseptabelt.

Hovedhensikten med fase 1 er at elevene skal mestre språket i teksten muntlig, uttale og forstå ord og setninger, og oppleve å ha språklig kontroll som utgangspunkt for å arbeide med språklige detaljer i fase 2.

6.2.5 Helhetslesing del 2: Fra helhet til del – arbeid med språklige detaljer i en tekst

Etter karlegging av elevens vansker, slik at man har god oversikt over hva eleven strever med i forhold til lesing, kan følgende anbefalinger gis til arbeid med språklige detaljer i en tekst:

Utvikling av fonologisk bevissthet

- Rime
- Dele opp setninger i enkeltord
- Finne stavelser og språklyder i enkeltord
- Fonemsyntese (trekke sammen lyder til ord)
  1. Elev lytter til språklyder som lærer presenterer med ca 1 sekunds mellomrom. Eleven skal binde lydene sammen til et ord og si ordet.
  2. Eleven sier lyder som andre elever skal binde sammen til et ord.
  3. Læreren oppgir noen lyder som til sammen utgjør et tøyseord. Eleven skal prøve å finne frem til tøyseordet.
- Fonemanalyse (dele opp ord i språklyder)
  1. Finne første lyd i ord. Start med ord som begynner med vokal, fortsett med ord som starter med konsonanter en kan «holde» (s, l, r, m og n)
  2. Finne en lyd som er lik i flere oppleste ord
  3. Lytte for å høre om en lyd finnes i et ord
  4. Sortere bilder i kategorier ut fra om de begynner med samme lyd.
  5. Finne siste lyd i opplest ord
  6. Finne hvor mange lyder det er i et ord; klappe lydene eller legge ned en brikke for hver lyd
  7. Oppgi alle lydene i et ord

Bokstavkunnskap/bokstavforståelse

Funksjonell bokstavforståelse; innlæring av assosiasjonen mellom bokstavtegn og språklyder, fremmer fonologisk bevissthet. Bokstavkunnskap er imidlertid ingen garanti for at en elev har tilegnet seg fonemisk bevissthet, dette er to separate delferdigheter; fonemisk bevissthet og bokstavkunnskap. Forslag til øvelser for å oppøve ferdigheter til å assosiere språklyder med respektive skriftegn:

- Eleven finner bokstaven som hører sammen med oppgitt språklyd
- Eleven legger bokstavbrikker til ord
- Eleven skriver bokstavene i et opplest ord

Det er viktig at bokstavinnlæring fremhever hvilke visuelle særtrekk som karakteriserer de enkelte bokstavene. F eks er retningsaspektet et viktig visuelt særtrekk som skiller mellom bokstavene b-p-d. Bevissthet om hvilke visuelle særtrekk som kjennetegner ulike bokstaver fremmer korrekt bokstavgjenkjenning. Lesesvake elever blander ofte sammen bokstaver som visuelt sett er like.

Ortografisk-fonologisk omkodingsferdighet

Denne ferdigheten bygger på kunnskap om forbindelsen mellom ortografiske og fonologiske elementer. Man kan ta utgangspunkt i ortografiske enheter på ulike nivåer: enkle grafemer, komplekse grafemer, stavelser, høyfrekvente ortografiske mønstre (ning, else, het osv), morfemer eller ord. Dårlige ordavkodere avkoder ofte hver enkelt språklyd i komplekse grafemer (kj, skj, ng samt diftonger). Kunnskap om hvilke språklyder man assosierer med komplekse grafemer kan ikke oppøves/terpes direkte, men må oppdages av eleven selv gjennom nøyaktig ordanalyse. Avkodning bygd på stavelser forutsetter at eleven vet hva en stavelse er og har fått opplæring i å gjenkjenne og navngi dem. Mange lesesvake elever makter ikke å huske hvilke språklyder som er forbundet med de ulike grafemer. Støttestrategier letter grafem-fonem assosiasjonen, f eks bruk av bilder. F eks kan bildet av en slange benyttes ved innlæring av s-lyden. Bildet vil gi både visuelle og fonologiske holdepunkter for språklyden. Begynne med innlæring av «lette» bokstaver først (l, m, o, e, s). Bokstaver som kan forveksles holdes fra hverandre i innlæringsfasen. Vent en stund med å innføre mer kompliserte bokstaver som f eks p-b, t-d, k-g.

Morfemer inngår i mange ord. Eleven kan utnytte kunnskap om disse i ordavkodningen, f eks forstavelser og endelser som –else, -het, -ing, be- osv. Det er viktig at eleven får hjelp til å oppdage disse mønstrene og lære hvordan de skal uttales. Viktig læringsoppgave som eleven må mestre dersom han/hun skal oppnå fremgang i ordavkodningen. Dersom grunnmorfemet gjenkjennes (f eks «lys») blir oppgaven enklere når de nye ordene som skal leses er «forlys,» «baklys,» «belyse» og «lysene». Hovedpoenget er at *eleven oppfatter at det er et system i ordgjenkjenningen* og at han/hun lærer å bevisst ta i bruk denne kunnskapen.

Arbeid med «ordfamilier» har vist seg effektivt for å fremme kunnskap om ortografiske strukturer. F eks kan «mat,» «fat» og «lat» grupperes i en ordfamilie fordi de har strukturen «-at» felles. Ordene «hus», «mus», «sus» og «lus» hører til samme familie fordi de har bokstavsekvensen «-us» felles. De strategiene som brukes da er lydering av skrivemåten – og sammenligne både med uttalen og med andre lignende ord. Staveforskere viser til at elever på denne måten leter etter regler, eller finner på staveregler selv, basert på sine leseerfaringer. På lesekurs leder vi eleven inn i slike prosesser.

To øvelser som fungerer godt ved utvikling av ortografisk ordgjenkjenning hos lesesvake elever:

1. Ordkort

Det lages flere sett av ord som elevene skal lære å gjenkjenne, f eks 8 par med ord. Ordene skrives med trykkbokstaver på pappbrikker og i begynnelsen arbeides det med å gjenkjenne disse ordene. Lærer viser grundig hvordan ordets lydstruktur og bokstavsekvensen i ordet danner grunnlag for ordgjenkjenningen. For å unngå at elever prøver å gjenkjenne ord med utgangspunkt i mer eller mindre tilfeldige visuelle særtrekk (logografisk lesing) er det mest hensiktsmessig å velge ord til trening som ikke avviker så mye fra hverandre ortografisk sett, f eks far og fra. Da stiller man eleven overfor mer krevende oppgaver med tanke på å anvende fonologisk strategi for å skille mellom ordene. Det øynene ser er det munnen skal gjøre – fonologien danner grunnlaget for ortografisk ordgjenkjenning.

Ordene deles i to bunker, lærer og elev presenterer ett ord av gangen for hverandre. Når lærer leser elevens kort er det eleven som avgjør om ordet leses riktig. Når lærer holder frem sitt kort er det eleven som leser og lærer som avgjør om det er riktig. Lærer kan med fordel lese feil noen ganger. Dette skjerper eleven slik at han må følge nøye med for å finne ut om ordet leses korrekt eller ikke. Dette er en fin måte å lære ikke-lydrette ord på, f eks jeg, her.

2. Memory

To og to brikker med samme ord legges ned på bordet, med ordet vendt mot bordplaten. Antall ordbilder kan variere, ofte fra 5 til 8 par. Hvilke ord som anvendes avhenger av elevens alder og interesse. Lærer kan også her legge inn ord som ligner hverandre ortografisk for å skjerpe eleven, f eks sterk og strek, sol og los. Ellers spiller man som ved vanlig Memory-spill.

Man kan også få kjøpt ordmemoryspillet «Huskesnu» som inneholder 288 høyfrekvente ord og ortografiske mønstre. Tips også foreldre om bruk av dette spillet hjemme.

6.2.6 Helhetslesing del 3: tilbake til helhet

Etter å ha arbeidet med språklige detaljer i teksten skal eleven nå ha mulighet til å lese teksten selvstendig. I denne fasen kan repetert lesing være fint å bruke; eleven leser samme tekst om igjen flere ganger. Hensikten med repetert lesing er å oppnå god flyt og raskere lesetempo, og nå (etter at vanskelige ord og språklige detaljer er bearbeidet) er teksten på et mestringsnivå der det er mulig for eleven å oppnå dette. Er man redd for at eleven sier teksten utenat istedenfor å lese, kan dette kontrolleres ved at elevene pekeleser.

6.2.7 Lesekurs på 3. trinn

- Husk testing før oppstart og etter avsluttet kurs
- Tilpass undervisningen til elevens vanskebilde, men opplæringen vil som regel være som for 1. og 2. trinn, men med langsom progresjon og flere repetisjoner (se anbefalte tiltak for de enkelte trinn).
- I enda større grad enn ellers er det viktig med varierte arbeidsmåter og mer fordypning

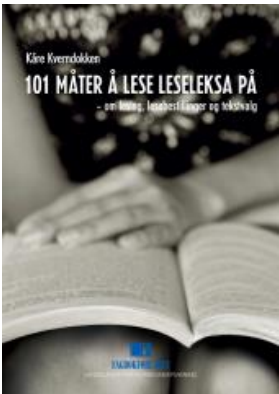

6.2.8 Lesekurs på 4. – 7. trinn

Elever på disse trinnene er elever som over lang tid kan ha hatt for vanskelige lese- og fagtekster. De kan ha lagt seg til u hensiktsmessige strategier, enten ved at de har stoppet opp i leseutviklingen på et tidlig tidspunkt eller ved at de leser for fort og gjetter mye og således ikke får med seg innholdet i tekster. Lesing kan oppleves som meningsløse og demotiverende. Tiltak for elever på disse trinnene vil være i form av lesekurs, som kan være en tilrettelegging uten spesialundervisning, evt også med henvisning til PPT og mulig spesialundervisning. Dette må drøftes med PPT i ressursteam. Kurset legges opp som beskrevet tidligere etter de tre fasene innen helhetslesing. Lese- og fagtekstene skal tilpasses elevenes nivå. I tekster de arbeider med skal elevene ikke møte mer enn 5-10% ord som de ikke forstår eller ikke kan lese.

6.2.9 Generelt om tiltak for elever på 8.-10. trinn som strever med lesing og skriving:

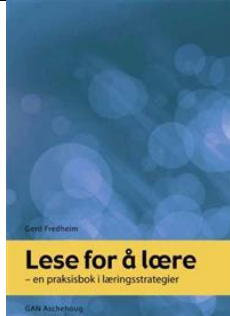
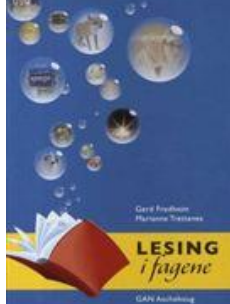
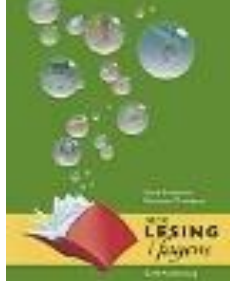

Momentene beskrevet for 4. 7. trinn og for lesekurs generelt, gjelder også for elever på ungdomstrinnet. I tillegg må lesekurs på disse trinnene legge enda større vekt på elevenes involvering i egen læreprosess. Det er viktig å aktivisere elevens egen motivasjon for å lære og lese på en måte som gir forståelse og mening. Dette er elever som ikke har tilegnet seg god bruk av læringsstrategier og som trenger å lære nytten av slike.

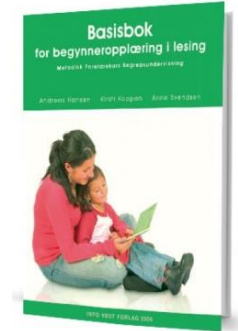

7 Anbefalt litteratur

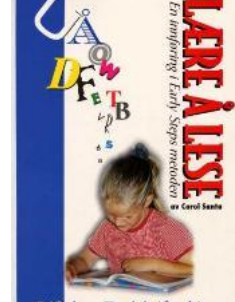
 <p>Trygve Kvithyld, Trude Kringstad og Guri Melby Gode skrivestrategier på mellomtrinnet og ungdomstrinnet</p>	<p>Gode skrivestrategier, -på mellomtrinn og ungdomstrinn Kringstad, Kvithyld og Melby, -2014</p> <p>Forfatterne av denne boka forklarer hva skrivestrategier er, hvilke strategier som er nyttige på ulike tidspunkt i skriveprosessen og hvordan man kan arbeide med dem i skolen. Utgangspunktet er at skriving er et håndverk som alle kan tilegne seg, og at undervisning i skrivestrategier er noe av det mest effektive skolen kan gjøre for å utvikle elevenes skrivekompetanse.</p>
 <p>Den intensive leseopplæringen HAGTVET, FROST OG REFSAHL</p>	<p>Den intensive leseopplæringen Hagtvet, Frost og Refsahl, -2015</p> <p>I denne boka følger forfatterne tre sjetteklassinger gjennom tilpassede lesekurs på skolen. Elevene har brukt mesteparten av sin skoletid på å lære å lese, men likevel er utbyttet for dårlig i forhold til alderstrinn og elevenes øvrige evneprofil. Denne boka handler derfor om tilrettelegging og gjennomføring av pedagogiske snuoperasjoner når lesingen har låst seg.</p> <p>Boka består av to hoveddeler: I første del gjennomgår forfatterne det teoretiske grunnlaget for gjennomføring av tiltakene. I andre del gjør de rede for tiltakenes innhold og gjennomføring i forhold til den praktiske virkeligheten. På ett nivå er dermed boka hovedtema fortellingen om disse tre elevenes utviklings- og læringsprosesser; på et annet nivå er hovedtemaet å vise leserne hvordan de kan gjennomføre tilsvarende snuoperasjoner med forfatternes arbeidsmåter som modeller.</p>
 <p>Kåre Kverndokken 101 MÅTER Å LESE LESELEKSA PÅ - om lesing, lesebestillinger og tekstvalg</p>	<p>101 måter å lese leseleksa på, -om lesing, lesebestillinger og tekstvalg Kverndokken, -2012</p> <p>Det finnes mange måter å lese leseleksa på.</p> <p>Leselyst og leseglede er viktige stikkord i Kåre Kverndokkens tanker om god leseundervisning. De går som en rød tråd i boka, hvor leseren får innblikk i en rik og variert lesemetodikk.</p> <p>De 101 forskjellige lesemåtene som presenteres i boka, er utformet som konkrete og praktiske råd og opplegg. Samtidig er dette forankret i den aktuelle forskningen som ligger til grunn for metodikken, og boka bygger en bro mellom akademisk teori og klasserommets praksis. Kverndokken tar også opp spørsmålet om hva elevene bør lese, og diskuterer hvilke kriterier man kan legge til grunn ved valg av læreverker og litteratur i skolen.</p>
 <p>101 SKRIVEGREP Kåre Kverndokken (red.)</p>	<p>101 Skrivegrep, -om skriving, skrivestrategier og tekstskaping Kverndokken (red), -2014</p> <p>Å forløse ideer hos elevene og sette dem i stand til å komponere gode tekster – det er noe av hensikten med denne boka og dens repertoar av skrivegrep.</p> <p>Alle de 101 skrivegrepene er utformet som konkrete og praktiske råd og opplegg. Grepene er forankret i aktuell skriveforskning, og boka bygger bro mellom akademisk teori og klasserommets praksis. Den er ment å gi læreren og lærerstudenten grunnlag for en rik og variert skrivemetodikk.</p> <p>De konkrete skrivegrepene gjør at boka fungerer som en håndbok i skriveundervisning. I tillegg kan du lese om:</p> <ul style="list-style-type: none"> · skriving som grunnleggende ferdighet · skriving som prosess og produkt · bruk av eksempeltexter · skrivepedagogikkens utvikling · sakprosaskriving · nynorskelevens identitet som sidemålsskriver · lærer- og skoleledersamarbeid om styrking av skriveundervisning i alle fag

	<p>God leseutvikling, kartlegging og øvelser Lundberg og Herrlin, -2012</p> <ul style="list-style-type: none"> • Boka inneholder gode redskaper for læreren til å kartlegge hvert enkelt barns leseutvikling gjennom de første tre-fire skoleårene, hvor det viktigste grunnlaget legges. • Du får en konkret veiledning i leseutviklingens ulike dimensjoner: fonologisk bevissthet, ordavkoding, leseflyt, leseforståelse og leseinteresse. • Boka gir deg forslag til øvelser. • Kartleggingsskjema/leseutviklingsskjemaet kan brukes til hver enkelt elev for registrering av hvor langt eleven har kommet i leseutviklingen. Eleven får sin egen leseprofil som læreren benytter i videre planleggingen av leseutviklingen.
	<p>God leseutvikling i praksis. Eksempler, metoder og kopioriginaler Hedenfalk, Munck og Palm, -2011</p> <ul style="list-style-type: none"> • Metode for kartlegging av skoleelevers leseutvikling. Oppgavene er strukturert etter leseutviklingsskjemaets fem dimensjoner i boka <i>God leseutvikling, kartlegging og øvelser</i>. Ingvar Lundberg og Katarina Herrlin, 2012. • Gjør læreren i stand til å oppdage elever som har stoppet opp i sin leseutvikling. • Boka inneholder praktiske metodiske tips og oppgaver og har en rekke kopieringsoriginaler til bruk i den individuelle leseopplæringen med elever i de første skoleårene.
	<p>God skriveutvikling. Kartlegging og undervisning Lundberg, -2012</p> <ul style="list-style-type: none"> • Boka gir deg et redskap som gjør det mulig å følge hver enkelt elevs skriveutvikling trinn for trinn. Trinnene er beskrevet med eksempler for tydeliggjøring. • Du får en konkret veiledning i skriveutviklingens ulike dimensjoner: rettskriving, setningsbygging og tekstutforming, funksjonell skriving, tekstskaping og interesse og motivasjon for skriving. • Boka inneholder to kopieringsoriginaler som viser alle trinnene i skriveutviklingen. • Kartleggingsskjema/skriveutviklingsskjemaet kan brukes til hver enkelt elev for registrering av hvor langt eleven har kommet i skriveutviklingen. Eleven får sin egen skriveprofil som læreren benytter i videre planleggingen av skriveutviklingen.
	<p>Gode lesestrategier – på mellomtrinnet Anmarkrud og Refsahl, -2011</p> <ul style="list-style-type: none"> • På mellomtrinnet handler leseundervisningen om å lese for å lære – i alle fag. • Boka gir en innføring i hva lesestrategier er, hvilke strategier som passer for mellomtrinnet og hvordan man kan undervise i dem. • Målet er at elevene skal kunne velge hensiktsmessige lesestrategier i møte med ulike tekster og ulike lesesituasjoner. • For å komme dit er man som lærer nødt til å se arbeid med lesestrategier, aktivering av elevenes bakgrunnskunnskap og stimulering av lesemotivasjon i tett sammenheng. • Boka inneholder en skjematisk oversikt over disse tre områdene som er nyttig for lærere i planleggingen av undervisningen.

	<p>Lese for å lære – en praksisbok i læringsstrategier Fredheim, -2011</p> <ul style="list-style-type: none"> • er en oversiktlig og praktisk håndbok i lese- og læringsstrategier • gir grundig gjennomgang av hvordan og hvorfor de ulike strategiene kan brukes • egner seg ypperlig for arbeid i tverrfaglig lærerteam
	<p>Lesing i fagene Fredheim og Trettenes, -2010</p> <p><i>Lesing i fagene</i> legger til rette for at <i>alle</i> lærere – ikke bare norsklærere – i sin undervisning kan hjelpe elevene til å forstå hva de kan og bør gjøre</p> <ul style="list-style-type: none"> • FØR de leser en tekst, • MENS de leser, og • ETTER at teksten er lest. <p><i>Lesing i fagene</i> gir eksempler på hvordan systematisk og strukturert leseundervisning kan utføres i alle fag.</p>
	<p>Mer lesing i fagene Fredheim, -2012</p> <ul style="list-style-type: none"> • Inneholder to modellerings-tekster, 22 fagtekster og fire sluttekster som kan brukes i vurderingsarbeidet. • Viser hvordan elevene kan øke sin leseforståelse, gir systematisk øvelse i å lese ulike elementer i en fagtekst, har fokus på hva som kan være nyttig å gjøre før, under og etter lesingen. • Kan brukes jevnlig gjennom skoleåret som et supplement til vanlig undervisning i matematikk, RLE, naturfag og samfunnsfag.
	<p>START Fredheim, -2013</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lesing og skriving i fagene gir elevene trening i å lese og skrive fagtekster. • Tekstene gir også trening i utvikling av muntlig kompetanse. • START Lesing og skriving i fagene tar utgangspunkt i kompetansemål etter 4. trinn i norsk, naturfag og samfunnsfag. • Boka er på 40 sider og inneholder to modelleringstekster og 16 fagtekster hvor lese- og skrivefokuset er fordelt likt
	<p>Leseveilederen – Hvordan kan foreldre hjelpe barn som har dysleksi? Statped Sørøst</p> <p><i>Leseveilederen</i> tar opp temaene:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lesing og lesevansker • Forebygging av lese- og skrivevansker • Læringsstrategier • Språk, lesing og lekser – hva kan vi gjøre hjemme? • IKT som lær- og hjelpemiddel • Rettigheter og utdanning

	<p>Veiledet lesing. Metodehefte med dvd Steen-Paulsen og Wegge, -2010</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dette undervisningsopplegget gir en norsk innføring i metoden «Guided Reading» fra New Zealand. • Dette er metoden som er engasjerende for både elever og lærere. • Det er en metode hvor du som lærer får tid til å se det enkelte barn og gitt den responsen og veiledningen det trenger for å utvikle seg videre som leser. • New Zealand kan vise til svært gode leseresultater, og flere land har tatt i bruk metoden. • Dvd-en viser autentiske filmklipp fra veiledet lesing på tre ulike trinn: <ul style="list-style-type: none"> ○ Fra begynneropplæringen ○ Lesing i fagbok på 3. – 4. trinn ○ Lesing av fagtekst på 5. -7. trinn • I metodeheftet finner du hver læreres forberedelser til leseøkta, og også noe om hvorfor de startet opp med veiledet lesing.
	<p>Basisbok for begynneropplæring i lesing. Metodikk, foreldrekurs og begrepsundervisning. Hansen, Koppen og Svendsen, -2006</p> <ul style="list-style-type: none"> • Boka inneholder en grundig metodikk for begynneropplæringa i lesing, og setter bl. a. fokus på tilrettelegging for barns bokstavlæring, hvordan en kan undervise barn i å dele ord inn i språklyder samt hvordan en kan undervise barn i syntesedanning (dra lyder sammen til ord). • Boka inneholder presise artikulasjonsbeskrivelser av språklydene og nøyaktige bokstavbeskrivelser.
	<p>Å bedre barns leseflyt Klinkenberg, -2005</p> <ul style="list-style-type: none"> • Boka gir en teoretisk innføring i begrepene leseflyt og repetert lesing og presenterer 27 konkrete varianter av repetert lesing. CD-en inneholder lister av ord, bokstaver, opptakter og rim som brukes i øvelsene.
	<p>En Veileder om begrepslæring – en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker. Sæverud, Ursin Forseth, Ottem og Platou, -2011</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veilederen består av tre deler: første del gir en teoretisk bakgrunn om begreps-tilegnelse hos barn og ungdom. Deretter følger en presentasjon av hvordan metoden har vært anvendt for en større gruppe barn med språkrelaterede vansker. Avslutningsvis vil en finne en oppsummering av resultatene. En vil også finne mange eksempler fra “Språkverkstedet”.
	<p>Språkverkstedet Tingledd, Lyster og Tingleff, -2003</p> <ul style="list-style-type: none"> • Språkverkstedet består av fem sett spill; rimspill, samme første lyd-spill, språklydspill, spill med sammensatte ord og kommunikasjonsspill. • Hvert av spillsettene består av mange spillvarianter, og disse er bygd over samme lest som blant annet Lotto, Memory, Firkort, Svarteper og Domino.

 <p>IKT i grunnleggende språk-, lese- og skriveopplæring</p> <p>En veileder om metodisk bruk Tord Utgård og Torodd Kausrud</p> <p>Statped</p>	<p>IKT i grunnleggende språk-, lese-, og skriveopplæring. En veileder om metodisk bruk Utgård og Kausrud, -2011</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veilederen gir praktiske eksempler på bruk av IKT i grunnleggende opplæring. Den skal være en kilde til inspirasjon og støtte, og bidra til at pedagoger i barnehage og skole bruker de mulighetene IKT kan gi i tilrettelegging av språk-, lese- og skriveopplæring.
 <p>LÆRE Å LÆSE En innføring i Early Steps metodikken av Carol Santa</p> <p>Stiftelsen Dysleksiforskning</p>	<p>Lære å lese. En innføring i Early Steps metodikken Santa, -1999</p> <ul style="list-style-type: none"> • Early Step er et lesestimuleringsopplegg som kombinerer det beste både fra lydmetoden og helordsmetoden. • Opplegget har vist seg å være spesielt effektiv ved individuell undervisning av lesesvake elever. • Boken gir en grundig innføring i teorigrunnet bak Early Steps, og gir en grundig veiledning om hvordan det pedagogiske opplegget kan gjennomføres både i individuelle tiltak og i samlet klasse.

 <p>REPETERT LESING 7 11 historier Mellemtrøst Bokmål</p>	<p>Eksempel på tekster til repetert lesing: Repetert lesing 7, -ti historier Fra Arbeid med ord læremidler</p> <p>Tekster Kopieringsoriginaler</p>
 <p>huskesnu</p>	<p>"Huskesnu" (Spill) I.Høien</p> <p>Huskesnu inneholder 24 ordmemoryspill og består av 288 høyfrekvente ord og ortografiske mønstre. Huskesnu kan brukes på begge målformene (20 spill), og dessuten finnes det 2 spill på nynorsk og 2 på bokmål.</p> <p>De 24 spillene har ulik vanskegrad. Hvilket spill som bør benyttes for den enkelte elev, bestemmes av læreren som kjenner eleven og vet hvilke ord som er passe vanskelig for vedkommende. På innsiden av eskelokket finner en de ulike spillene som inngår i Huskesnu. Huskesnu kan brukes på flere måter. Spillet kan også benyttes av foreldre som ønsker å bidra i arbeidet med å fremme barnets leseferdighet. Målsetningen er å fremme ortografisk kunnskap om høyfrekvente ord og ordmønstre.</p> <p>Laminerte ordbrikker med farger gjør spillet attraktivt og lett anvendbart både for elevene og lærerne. Elevene opplever Huskesnu mer som lek enn lesing, og dette øker motivasjonen. Erfaringer fra skolen viser at ordmemory er en velegnet metode i arbeidet med å fremme elevens ordavkodningsferdighet.</p> <p>Huskesnu er utarbeidet av Ingrid Høien. Mer informasjon av bruken av ordmemory i leseundervisningen finner en i boka "Klart jeg kan!" (Høien 2007).</p>

8 Litteraturliste

- Adams, M. (1990). *Beginning To Read. Thinking and Learning About Print*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Anmarkrud, Ø., & Refsahl, V. (2010). *Gode lesestrategier - på mellomtrinnet*. Cappelen Damm.
- Bakke, J. O. (2014). Å "late tanker" med penn og tastatur. I K. Kverndokken, *101 skrivegrep - om skriving, skrivestrategier og elevers tekstsaking*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Bråthen, I (red.). (2007). *Leseforståelse, lesing i kunnskapssamfunnet - teori og praksis*. Cappelen Akademisk.
- Bråthen, I. (. (2002). *Læring i sosialt, kognitivt og sosialkognitivt perspektiv*. Cappelen akademisk.
- Engen, L. H. (u.d.). Gi rom for lesing. *Fagbok i bruk*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Fredheim, G. S. (2006). *At læse for at lære - en praksisbok*. Gyldndal DK.
- Fredheim, G. S. (2006). *Elever, lærere, læringsstrategier*. Haugesund.
- Gi rom for lesing. (u.d.). *"Ny start for skriftspråkutvikling"*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Gi rom for lesing. (u.d.). *Lesing er*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Helgevold, L. (u.d.). Gi rom for lesing. *Bok i bruk på 5.-7. trinn*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Hoel, T. (u.d.). Gi rom for lesing. *Gutter og lesing*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Hoel, T. (u.d.). Gi rom for lesing. *Perlejakten*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Hole, K. (2003). *Læringsstrategier i tilpasset opplæring*. Info vest forlag.
- Håland, A. (u.d.). Gi rom for lesing. *Bok i bruk på 1.-4. trinn*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Håland, A. (u.d.). Gi rom for lesing. *Leik og læring*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Håland, A. (u.d.). Gi rom for lesing. *Bok i bruk på 8.-10. trinn*. Lesesenteret og Universitetet i Stavanger.
- Jahr, M.-C. (2003). *livet, Å lese for*. Cappelen akademiske forlag.
- Klinkenberg, J. E. (2005). *Å bedre barns leseflyt*. H. Aschehoug & Co.
- KUF. (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Nasjonalt læremiddelsenter.
- Kverndokken, K. (2014). *101 Skrivegrep - om skriving, skrivestrategier og elevers tekstsaking*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Kvithyld, K. o. (2014). *Gode skrivestrategier- på mellomtrinnet og ungdomstrinnet*.
- Lundberg, I. (2012). *God skriveutvikling - kartlegging og undervisning*. Cappelen Akademisk forlag.
- Roe, A. (2014). *Lesedidaktikk - etter den første leseopplæringen*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Santa, C. (1999). *Lære å lese- en innføring i Early Steps metoden*. Stiftelsen Dysleksiforskning.
- Santa, C. (2003). *Lære å lære*. Logometrica AS.
- Skrivesenteret- Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforskning. (2013, 26 06). *Skrivesenteret*. Hentet 10 12, 2015 fra Å arbeide med skrivestrategier: <http://www.skrivesenteret.no/ressurser/arbeid-med-skrivestrategier-gir-kt-skrivekompetanse/>
- Sæverud, O., Forseth, B. U., Ottem, E., & Platou, F. (2013). *En veileder om begrepslæring - en strukturert undervisningsmodell for barn og unge med språkvansker*. Bredtvet kompetansesenter.
- Turmo, E. E. (2006). *Læringsstrategier - søkelys på lærerens praksis*. Universitetsforlaget.
- Udir. (2014, 01 20). *Tidlig innsats*. Hentet 11 26, 2015 fra Tilpasset opplæring: <http://www.udir.no/Regelverk/tidlig-innsats/Skole/Begreper-og-prinsipper/Tilpasset-opplaring/>
- Udir. (u.d.). *Ungdomstrinn i utvikling*. Hentet 10 12, 2015 fra Skrivestrategier: <http://www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Skriving/Ressurser-til-arbeidet-med-skriving/Skrivestrategier/?depth=0#a1>
- Udir. (u.d.). *Ungdomstrinn i Utvikling*. Hentet 27 11, 2015 fra Komponenter i god leseopplæring - hele dokumentet: <http://www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Lesing/Komponenter-i-god-leseopplaring/Komponenter-i-god-leseopplaring/3-A-utvikle-strategiske-lesere/>
- Utdanningsdepartementet. (1999). *Veiledning L97. L97s Leseog skriveopplæring*. Nasjonalt læremiddelsenter.
- Utdanningsdirektoratet. (20.01.2014). *Tidlig innsats*. Hentet 11. 26., 2015 fra <http://www.udir.no/Regelverk/tidlig-innsats/Skole/Begreper-og-prinsipper/Tilpasset-opplaring/>
- Utdanningsdirektoratet. (2003). *Gi rom for lesing! Strategiplan for stimulering av leselyst og leseferdighet 2003-2007*. Utdannings- og forskningsdepartementet.
- Utdanningsdirektoratet. (u.d.). *Gi rom for lesing! - veien videre. Forankring og oppfølging av en nasjonal strategi*. Utdanningsdirektoratet.
- Øzerk, K. (2010). *Neis- modellen. Pedagogiske ideer og metoder for språkutvikling, lesing og innholdsforståelse*. Oplandske forlag.